

**Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών**

**Department of Archival, Library and Information Studies
School of Management, Economics and Social Sciences**

Πτυχιακή Εργασία

Ηθική χρήση της τεχνολογίας σε μουσεία

Μαρία Απλαδά (ΑΜ: 20668004)

Επιβλέπουσα: Αγγελική Αντωνίου

Αθήνα, Μάρτιος 2024

Επιτροπή Εξέτασης

1. Αγγελική Αντωνίου (Επίκουρη καθηγήτρια)
2. Ελένη Αλεξανδρή- Βρανά (Επίκουρη καθηγήτρια)
3. Γιάννης Στογιαννίδης (Επίκουρος καθηγητής)

Δήλωση Συγγραφέα Πτυχιακής Εργασίας

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Μαρία Απλαδά με αριθμό μητρώου 20668004 φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης, δηλώνω υπεύθυνα ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής/διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Η Δηλούσα

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση αυτής της πτυχιακής εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς την καθοδήγηση και υποστήριξη της καθηγήτριας μου κα. Αγγελικής Αντωνίου, επίκουρης καθηγήτριας του τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Εκφράζω επίσης, ευχαριστίες σε κάθε μουσείο για τον χρόνο που αφιέρωσε ώστε να συμμετάσχει στην έρευνα η οποία διεξήχθη στα πλαίσια αυτής της εργασίας. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου Σταύρο και Θένια, την αδερφή μου Βασιλική όπως και την αγαπημένη μου γιαγιά Δέσποινα, οι οποίοι πάντα πιστεύουν σε εμένα και υποστηρίζουν κάθε βήμα μου.

17 Φεβρουαρίου 2024

Μαρία Απλαδά

Περίληψη στα Ελληνικά

Η συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία μελετά την εφαρμογή της τεχνολογίας στα μουσεία και αν αυτή είναι ένα ηθικό εγχείρημα. Η εισαγωγή νέων τεχνολογιών στις παραδοσιακές μουσειολογικές πρακτικές διαφοροποιεί αρκετά το επιστημονικό πεδίο και την διαδικασία επίσκεψης σε ένα μουσείο. Δημιουργούνται νέες προοπτικές απόδοσης της πληροφορίας που συνοδεύει τα εκθέματα. Εισάγεται ο όρος του χρήστη- επισκέπτη. Εξετάζεται ο ρόλος των μουσειολόγων σε όλα τα παραπάνω. Αφού αναλύσουμε τους τρεις βασικούς όρους (ηθική, τεχνολογία, μουσείο) ξεχωριστά, επιχειρούμε την διαδοχική τους σύνδεση. Στη συνέχεια, εξετάζουμε τους κανόνες δεοντολογίας για μουσεία του ICOM με βάση τους οποίους διεξάγεται μετέπειτα η έρευνα. Η έρευνα απευθύνεται σε ακαδημαϊκό προσωπικό μουσείων και αποσκοπεί στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την γνώση και κατανόηση των ελληνικών μουσείων επί του θέματος ηθικής χρήσης της τεχνολογίας σε μουσεία.

Λέξεις Κλειδιά: Ηθική, Μουσείο, Τεχνολογία

Abstract

This thesis studies the application of technology in museums and its ethical implications. The introduction of new technologies into traditional museological practices significantly changes the scientific field and the visitors experience in a museum. New perspectives are created for the display of information accompanying the exhibits. The term of the user-visitor is also introduced. We then, examine how museologists will respond to all the above. After analyzing the three main concepts (ethics, technology, museum) separately, we attempt to link them sequentially. We then, examine the ICOM ethical rules for museums upon which the research is conducted. The survey is addressed to academic museum staff and aims to draw conclusions about the awareness and understanding of Greek museums on the issue of ethical use of technology in museums.

Keywords: Museum Ethics, Technology, Visitors Experience

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη στα Ελληνικά	6
Abstract	7
Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό μέρος- Βιβλιογραφική έρευνα	10
1.1 Ηθικοί κανονισμοί και πρακτικές Μουσείων.....	10
1.2 Κανόνες ηθικής ICOM.....	13
1.3 Ηθική και τεχνολογία στα μουσεία.....	16
Κεφάλαιο 2: Μεθοδολογία	24
2.1 Στόχος της έρευνας	24
2.2 Συλλογή δεδομένων.....	24
2.3 Κατασκευή ερευνητικού εργαλείου.....	25
Κεφάλαιο 3: Αποτελέσματα	25
Κεφάλαιο 4: Ανάλυση αποτελεσμάτων- Συμπεράσματα- Μελλοντικές Επεκτάσεις	36
Βιβλιογραφία- Πηγές	45
Παράρτημα.....	50

Εισαγωγή

Ηθική, μουσεία, τεχνολογία και ο συνδυασμός είναι οι βασικοί όροι της συγκεκριμένης μελέτης. Ξεκινώντας με την έννοια της ηθικής, το διαδικτυακό λεξικό «Πύλη» παρέχει αρκετούς ορισμούς. Ηθική είναι: α) το σύνολο των θεσμοθετημένων κανόνων μιας κοινωνίας που καθορίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων με βάση το κοινωνικά αποδεκτό, το καλό και το κακό, υποκειμενική αντίληψη και ατομική στάση απέναντι στη συγκεκριμένη κοινωνική ηθική, β) κλάδος της φιλοσοφίας που εξετάζει και μελετά τις πράξεις των ανθρώπων ως προς τη θετική ή αρνητική τους αξία, που έχει δηλαδή για αντικείμενο την εκτιμητική κρίση, αφού αναφέρεται στη διάκριση του καλού και του κακού (Τριανταφυλλίδης, 1998).

Για την καλύτερη κατανόηση του όρου θα γίνει αναφορά σε παραδείγματα περιπτώσεων της καθημερινής ζωής, κατά τα οποία δεν ακολουθούνται ηθικοί κανόνες και θα διευκρινιστεί η σχέση αυτών έναντι των νόμων. Ακόμη και αν η μελέτη της ηθικής θεωρείται σύγχρονο επιστημονικό πεδίο οι ρίζες της εμφανίζονται αρκετά χρόνια πριν στον Αριστοτέλη. Στο έργο του «Ηθικά Νικομάχεια», ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει ανήθικους όσους φθονούν ή μισούν τον συνάνθρωπο τους. Οι συγκεκριμένες πράξεις διαθέτουν φορτίο μη τήρησης κανόνων ηθικής όμως δεν είναι παράνομες, κάθε άνθρωπος θεωρητικά μπορεί να νιώθει και να εκφράζει αισθήματα μίσους και ζήλιας χωρίς νομικές κυρώσεις (Αριστοτέλης, 2006).

Ποια η εφαρμογή των παραπάνω στα μουσεία; Τα μουσεία λειτουργούν βάσει συγκεκριμένων κανόνων και οδηγιών. Παράλληλα ένας από τους βασικούς σκοπούς λειτουργίας τους είναι η εκπαίδευση της κοινωνίας μέσα στην οποία βρίσκονται. Έτσι λοιπόν, η γνώμη και τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας προς αυτά δεν θα μπορούσαν να αγνοηθούν. Οι σημερινές κοινωνίες απαρτίζονται από πλήθος κοινωνικών ομάδων, ενδεικτικά: φοιτητές, Lgbtq, ηλικιωμένοι, ΑΜΕΑ κ.α. Ένα μουσείο για να θεωρείται επιτυχημένο πρέπει να εξυπηρετεί όλες τις κοινωνικές ομάδες χωρίς παράλληλα να προσβάλλει κανένα χαρακτηριστικό τους. Σημαντικό παράγοντα αποτελούν και άλλες ομάδες που αλληλοεπιδρούν με ένα μουσείο όπως οι δωρητές και τα μέλη, ομάδες που συνήθως συμβάλλουν οικονομικά στις λειτουργίες του μουσείου και προωθούν την εξωστρέφεια του. Πώς λοιπόν θα μείνουν όλοι ευχαριστημένοι;

Για την διευκόλυνση επισκεπτών και επαγγελματιών αποφασίστηκε η ανάπτυξη οδηγιών ηθικής. Οι οδηγοί ηθικής είναι κατευθυντήριες οδηγίες, οι οποίες δεν υποδεικνύουν λόγου χάριν έναν χωροταξικό σχεδιασμό στο μουσείο, όπως αρμόζει στην επιστήμη της μουσειολογίας, αλλά τον τρόπο με τον οποίο το μουσείο θα είναι ολιστικά προσβάσιμο.

Τίθενται έτσι θέματα πολυπολιτισμικότητας, αποδοχή του διαφορετικού και χώρων ανοιχτών για όλους. Οι οδηγοί ηθικής αφορούν κατά κύριο λόγο το προσωπικό του μουσείου και στοχεύουν α) στην οργάνωση μιας άκρως επαγγελματικής συνεργασίας και β) στην ολοκληρωμένη μουσειακή εμπειρία των χρηστών.

Η τελευταία διάσταση αφορά τους έντονους ρυθμούς με τους οποίους προχωρά η ανθρωπότητα σε θέματα τεχνολογίας καθώς και τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζεται από αυτό το σύνολο της καινοτομίας. Προκύπτει εύλογα ότι η τεχνολογία επηρεάζει πλέον και τα μουσεία αλλά και την ηθική αυτών. Κομβικός όρος στην συγκεκριμένη διάσταση είναι ο όρος του επισκέπτη- χρήστη. Ποιοι κανόνες ηθικής θα πρέπει να εφαρμοστούν σε αυτή την περίπτωση;

Η συγκεκριμένη μελέτη εξετάζει την ηθική διάσταση εισχώρησης νέων τεχνολογιών στις ήδη υπάρχουσες μουσειολογικές πρακτικές.

Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό μέρος- Βιβλιογραφική έρευνα

1.1 Ηθικοί κανονισμοί και πρακτικές Μουσείων

Όλοι οι οργανισμοί που νοούνται σαν «Μουσείο» υπόκεινται σε ένα πλήθος κανονισμών οι οποίοι στοχεύουν στην ορθή λειτουργία και την διευκόλυνση εξυπηρέτησης του ενδιαφερόμενου κοινού. Στην Ελλάδα, τέτοιοι νόμοι είναι για παράδειγμα η ελεύθερη είσοδος στα μουσεία συγκεκριμένες ημέρες τον χρόνο όπως την 18^η Μαΐου Διεθνής ημέρα Μουσείων ή την 6^η Μαρτίου Ημέρα μνήμης της Μελίνας Μερκούρη.

Παρόλα αυτά, υπάρχουν πολλοί ακόμη κανονισμοί οι οποίοι κρίνεται αναγκαίο να εφαρμοστούν καθώς περιλαμβάνουν την ηθική διάσταση λειτουργίας των μουσείων. Οι κανονισμοί αυτοί ονομάζονται Κανόνες Ηθικής. Τι είναι, τι αφορούν, γιατί υπάρχουν; ...θα σκεφτεί κανείς.

Πιο συγκεκριμένα, οι κανόνες ηθικής είναι κατευθυντήριες οδηγίες που θέτουν κάποιες βάσεις στην λειτουργία των μουσείων σε κάθε τομέα όπως είναι η προστασία και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς, η τεκμηρίωση των συλλογών κ.α. πάντα σε άμεση συνάρτηση με τον ορισμό του Μουσείου που δίνει το ICOM:

«Μουσείο είναι ένα μη κερδοσκοπικό ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας που ερευνά, συλλέγει, συντηρεί, ερμηνεύει και εκθέτει υλική και άυλη κληρονομιά. Ανοιχτά στο κοινό, προσβάσιμα και χωρίς αποκλεισμούς, τα μουσεία προωθούν την ποικιλομορφία και τη βιωσιμότητα. Λειτουργούν και επικοινωνούν ηθικά, επαγγελματικά και με τη συμμετοχή των κοινοτήτων, προσφέροντας ποικίλες εμπειρίες για εκπαίδευση, ψυχαγωγία, προβληματισμό και ανταλλαγή γνώσεων».(ICOM, 2022)

Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως οι κανόνες απευθύνονται σε επαγγελματίες ή ακαδημαϊκό προσωπικό, οι οποίοι εργάζονται σε μουσεία και περιγράφουν τις τυπικές σχέσεις που πρέπει να υφίστανται μεταξύ των συνεργατών, θέτοντας όρια σε προσωπικές σχέσεις ώστε να υπάρξει ένα συνεργατικό και επαγγελματικό αποτέλεσμα.

Οι κανόνες ηθικής δεν έχουν υποχρεωτικό ούτε νομικό χαρακτήρα. Υπόκεινται όμως και είναι σύμφωνοι με την ισχύουσα νομοθεσία τόσο της κάθε χώρας όσο και της Ευρωπαϊκής ένωσης. Αυτός είναι και ένας λόγος για τον οποίο είναι δύσκολη υπόθεση η συχνή αναθεώρηση τους. Εφόσον οι κανόνες του ICOM δημιουργούνται με απώτατο σκοπό την παγκόσμια εφαρμογή πρέπει να είναι παράλληλα σύμφωνοι και να αντιμετωπίζουν ισάξια κάθε διαφορετική πεποίθηση, θρησκεία, ήθη και έθιμα (Edson, 2005).

Οι κανόνες ηθικής οφείλουν, έπειτα από πολλές αλλαγές μορφής και ύφους, την ύπαρξη τους στις ιδέες που ανέπτυξε η Γαλλική επανάσταση για την διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ακολουθώντας την ιστορική πορεία τους, αναπτύχθηκαν περισσότερο κατά την περίοδο του Ρομαντισμού, ακόμη σε εθνικό επίπεδο, ενώ ξεκίνησαν να χρησιμοποιούνται ευρέως, συστηματικά και παγκόσμια από τον 20^ο αιώνα (Papaioannou, 2013). Το γεγονός ανάπτυξης κανόνων ηθικής πυροδότησε μία νέα ιδέα που εμφανίστηκε εκείνη την εποχή, η ιδέα του ανθρωποκεντρισμού. Πρωτίτερα, ένα μουσείο είχε τη μορφή ιδιωτικής συλλογής ή αποθήκης και ως αποστολή την συγκέντρωση και διαφύλαξη πολύτιμων αντικειμένων, χωρίς πολλές φορές αυτά να εκτίθενται. Αργότερα ξεκίνησαν δειλά οι εκθέσεις μόνο για τις υψηλές κοινωνικές τάξεις όπως βασιλείς, λόγιοι και «γραμματιζούμενοι». Στη συνέχεια οι εκθέσεις έγιναν ανοικτές σε όλους με σκοπό την ενημέρωση και εκπαίδευση. Τότε ήταν η εποχή ώριμη ώστε να ωθηθούν τα μουσεία στην κατάλληλη διαμόρφωση χώρων και γενικότερα υποδομών ώστε να μπορούν να καλύπτουν τις πληροφοριακές ανάγκες της εκάστοτε κοινωνίας (Σκαλτσά, 1999).

Το 1925 η Αμερικανική Ένωση Μουσείων (AAM¹) ήταν πρωτοπόρος στην έκδοση ενός οδηγού κανόνων ηθικής. Ακόμη και αν υπήρχαν μουσεία με τη μορφή που ισχύει ως και σήμερα αρκετά χρόνια πριν, το 1970 θεωρείται έτος σταθμός στην μελέτη των κανόνων ηθικής για μουσεία. Χαρακτηρίζεται από αρκετούς μελετητές το έτος της Αναγέννησης των μουσείων. Έτσι είναι λογικό το ίδιο διάστημα να παρατηρηθεί και άνθιση στην σκέψη γύρω από την εντατική έρευνα και μελέτη της Μουσειολογίας (Besterman, 2006).

¹The American alliance of museums

Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM²) παρόλο που ιδρύθηκε το 1946, εξέδωσε τον πρώτο οδηγό ηθικής του περίπου 60 χρόνια αργότερα από την AAM το 1986. Ο κώδικας ηθικής του ICOM έχει υποστεί αρκετές αναθεωρήσεις με σκοπό την επικαιροποίηση του το 2001, το 2004 και το 2006. Παράλληλα, έχει μεταφραστεί και σε περίπου 36 γλώσσες, με μια από αυτές να είναι τα Ελληνικά το 2009 (Bounia, 2014).

Παρά το σύνολο των προσπαθειών που γίνονται για την συχνή αναδιάρθρωση των οδηγιών ηθικής φαίνεται πως το κάθε μουσείο χρησιμοποιεί μεν τα εγχειρίδια ως βάση, κάνει δε προσαρμογές σύμφωνα με τις δικές του ξεχωριστές ανάγκες. Τα μουσεία πρέπει κατά κύριο λόγο να εξυπηρετούν τις ανάγκες της κοινωνίας μέσα στην οποία βρίσκονται. Για παράδειγμα το Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης της Δημητσάνας χτίστηκε γύρω από παραδοσιακές εγκαταστάσεις υδροκίνησης τις οποίες οι κάτοικοι της περιοχής χρησιμοποιούσαν στην προβιομηχανική εποχή ώστε να ικανοποιούν τις ανάγκες τους σε νερό, ένα πολύτιμο αγαθό. Η μεταφορά ενός τέτοιου μηχανισμού οπουδήποτε αλλού από το φυσικό του περιβάλλον σηματοδοτεί την διαδικασία μουσειοποίησης, «απαγωγής» δηλαδή του τεκμηρίου από τον τόπο δημιουργίας του με σκοπό την έκθεση του (Colin, 2010). Η ηθική διάσταση στο παραπάνω παράδειγμα έγκειται στο γεγονός της ολοκληρωμένης εμπειρίας του χρήστη. Η ιστορική αξία είναι αναπόσπαστο κομμάτι του μηχανισμού σε αντίθεση με την διαδραστική εμπειρία σε συνδυασμό με το φυσικό περιβάλλον της Δημητσάνας.

Η γενικότητα των κανόνων ωθεί συχνά τα μουσεία στην δημιουργία εξατομικευμένου συνόλου κανόνων για την αντιμετώπιση καταστάσεων και προβλημάτων. Αυτή η συγκυρία μας οδηγεί στο επόμενο ερώτημα το οποίο έχει πυροδοτήσει πλήθος αντιπαραθέσεων μεταξύ ερευνητών μουσειολόγων: «Είναι τελικά χρήσιμοι αυτοί οι κανόνες ηθικής;» (Simons et al., 2019). Πολλοί υποστηρίζουν σθεναρά την χρησιμότητα τους ακόμη και σαν απλή βάση της λειτουργίας του οργανισμού, ένα μικρό λιθαράκι πάνω στο οποίο θα χτιστεί και εμπλουτιστεί το τελικό σχέδιο οργάνωσης.

Η αντίθετη άποψη υποστηρίζει πως εξαιτίας της ευρείας εφαρμογής τους και του στατικού χαρακτήρα τους δεν δύναται να εφαρμοστούν και έχουν ξεπεραστεί. Η κοινωνία αλλάζει, εξελίσσεται συνεχώς, δημιουργούνται νέες προκλήσεις. Προτάσεις γίνονται για μια ριζική αναθεώρηση του κώδικα ηθικής του ICOM ώστε να διενεργηθεί έρευνα, έπειτα συζήτηση πάνω στα αποτελέσματα, εντοπισμός και κατανόηση των νέων δεδομένων ώσπου τελικά να προκύψει η συγγραφή ενός νέου σύγχρονου κώδικα ηθικής στα μουσεία (Pabst, 2016).

²International council of museums

Σύμφωνα με την Janet Marstine η έννοια της ηθικής βεβαιότητας θεωρείται παρωχημένη. Ο 21^{ος} αιώνας χρήζει διαφορετικής οπτικής όσον αφορά στη μελέτη ηθικών αρχών σε πολιτιστικούς χώρους. Υποστηρίζει και εισάγει νέες έννοιες στην μελέτη των ηθικών αρχών για μουσεία. Μια από αυτές είναι η διαφάνεια την οποία μάλιστα χαρακτηρίζει ως «radical» δηλαδή ριζική δίνοντας έτσι έμφαση στο επίθετο για να αποδείξει την σημασία του. Τονίζει έτσι, πως για να αντιμετωπιστεί κάθε νέα πρόκληση η εποχή απαιτεί σε κάθε διαδικασία με ηθική διάσταση του μουσείου να υπάρχει αυτό το σημαντικό στοιχείο της διαφάνειας. Συνεχίζοντας, προβάλλει την έννοια της κοινωνικής ευθύνης, αναφερόμενη στις διαφορετικές προσωπικότητες και χαρακτηριστικά των κοινωνικών ομάδων οι οποίοι αποτελούν τους επισκέπτες του μουσείου. Πρέπει να υπάρχει σεβασμός προς την κάθε κουλτούρα και να μην θίγεται κανένα διαφορετικό στοιχείο όπως είναι η υποχρεωτική φύση του χιτζάμπ (hijab) στις γυναίκες που ακολουθούν την μουσουλμανική θρησκεία. Τέλος, παραθέτει την έννοια της θεσμικής ηθικής, αποδιδόμενη από τον φιλόσοφο Hilde Heip. Εκείνος υποστηρίζει πως η ηθική είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό το οποίο χρειάζεται κάθε μουσείο το οποίο στοχεύει στην μεγάλη ανάπτυξη και αναγνώριση ως πολιτιστικός φορέας. Η διαφορά που προβάλλει σύμφωνα με τα παραπάνω δεδομένα είναι το δικαίωμα κατοχής ενός οδηγού ηθικής. Ο Heip εναποθέτει την δημιουργία ηθικών αρχών στο ίδρυμα και όχι στο προσωπικό. Κάθε άτομο της ομάδας ενός μουσείου πρέπει να αφομοιώνει και να εφαρμόζει τους κανόνες ηθικής που δημιουργεί το μουσείο ως οργανισμός (Marstine, 2021).

1.2 Κανόνες ηθικής ICOM

Στην συνέχεια εξετάζουμε αναλυτικά τον κώδικα ηθικής του ICOM στην ελληνική μετάφραση με τίτλο «Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία» από τον Σωτήρη Λάππα το 2009. Όπως αναφέρεται παραπάνω ο κώδικας ηθικής δημιουργήθηκε για να προστατέψει τόσο την άυλη και υλική πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας σε επίπεδο υποδομών, πόρων κτλ, όσο και τους ειδικούς- εργαζόμενους που την διαχειρίζονται. Αναλύοντας τον κώδικα λοιπόν του ICOM διακρίνονται οι εξής 8 μεγάλες ενότητες:

1. Τα μουσεία διασώζουν, ερμηνεύουν και προβάλλουν τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας (ICOM, 2009a, pp. 15–19),
2. Τα Μουσεία διαφυλάσσουν τις συλλογές τους προς όφελος της κοινωνίας και της ανάπτυξής της (ICOM, 2009b, pp. 20–26),
3. Τα μουσεία συγκεντρώνουν πρωτογενή στοιχεία για τη συγκρότηση και τη διεύρυνση των γνώσεων (ICOM, 2009c, pp. 27–29),

4. Τα μουσεία συμβάλλουν στη γνώση, την κατανόηση και τη διαχείριση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (ICOM, 2009d, pp. 30–31),
5. Οι πόροι των μουσείων δίνουν τη δυνατότητα και για άλλες υπηρεσίες και δημόσια οφέλη (ICOM, 2009e, p. 32),
6. Τα μουσεία συνεργάζονται στενά με τις κοινότητες προέλευσης των συλλογών τους, καθώς και με αυτές που εξυπηρετούν (ICOM, 2009f, pp. 33–35),
7. Τα μουσεία λειτουργούν μέσα στο πλαίσιο του νόμου (ICOM, 2009g, pp. 36–37),
8. Τα μουσεία λειτουργούν με επαγγελματικό τρόπο (ICOM, 2009h, pp. 38–42).

Πιο συγκεκριμένα, στην 1^η ενότητα αναφέρονται κατευθύνσεις για το θεσμικό πλαίσιο, τους φυσικούς και χρηματοοικονομικούς πόρους και το ανθρώπινο δυναμικό. Το θεσμικό πλαίσιο αφορά ειδικότερα καταστατικά έγγραφα με την ημερομηνία και άδεια ίδρυσης, την αποστολή, την συγκρότηση και τα απαρτιζόμενα μέλη του διοικητικού συμβουλίου και την απαραίτητη ένδειξη πως το μουσείο έχει μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Το κομμάτι των φυσικών πόρων αφορά τις υποδομές κατά κύριο λόγο ώστε να μπορεί η συλλογή να εκτίθεται χωρίς να αλλοιώνονται τα αντικείμενα. Πρέπει τα μουσεία να είναι προσβάσιμα από όλους και να τηρούνται τα απαραίτητα μέτρα ασφαλείας (όπως ασφάλιση συλλογής, έξοδοι κινδύνου) και υγιεινής (καθαριότητα χώρων) ώστε να εξυπηρετείται τόσο το προσωπικό όσο και οι επισκέπτες. Ακόμη, σημαντικό κομμάτι της λειτουργίας αποτελούν και οι χρηματοοικονομικοί πόροι. Προτείνεται η τήρηση συγκεκριμένης πολιτικής για την διαχείριση εσόδων και εξόδων. Τέλος, για το ανθρώπινο δυναμικό κάθε εργασιακή πολιτική που θεσπίζεται πρέπει να είναι σαφής και νόμιμη σύμφωνα με την νομοθεσία της εκάστοτε χώρας. Το προσωπικό πρέπει να αποτελείται από άτομα με γνώσεις και εμπειρία πάνω στο αντικείμενο όμως κρίνεται αναγκαία η συνεχής εκπαίδευση. Παράλληλα, πρέπει να θεσπιστεί διευθυντής ή προϊστάμενος ο οποίος μεσολαβεί μεταξύ λοιπού προσωπικού και διοίκησης, κατευθύνει τους εργαζομένους και στη συνέχεια παραδίδει αναφορά στα υψηλότερα στελέχη. Για τους πιθανούς εθελοντές προκύπτει η ανάγκη για επαγγελματική συμπεριφορά τους ώστε να μπορέσει να υπάρξει συνεργασία.

Η δεύτερη ενότητα αφορά τις συλλογές του μουσείου και πιο συγκεκριμένα στην απόκτηση, παραχώρηση και μέριμνα αυτών. Για την απόκτηση αντικειμένων χρειάζονται συγκεκριμένη πολιτική και πιστοποιητικά νόμιμης κατοχής. Ειδική πολιτική πρέπει να ακολουθείται για αντικείμενα ευαίσθητα, συλλογές ζώντων οργανισμών όπως βότανα και προστατευόμενα είδη. Η παραχώρηση αντικειμένων αφορά την επιστροφή αντικειμένων-τεκμηρίων στον νόμιμο κάτοχο μετά το πέρας της καθορισμένης συμφωνίας. Η μέριμνα

εφαρμόζεται ως όρος για την τεκμηρίωση, συντήρηση και προστασία των συλλογών ανάλογα με τις διαφορετικές ανάγκες υλικού.

Η τρίτη ενότητα επικεντρώνεται στον όρο «Πρωτογενή στοιχεία» και την διαχείριση αυτών. Οι συλλογές αποτελούν πρωτογενή στοιχεία, υλικό το οποίο αποτελεί το έναυσμα για έρευνα. Τέτοιες έρευνες δύναται να πραγματοποιηθούν από το μουσείο με την προϋπόθεση πως η επεξεργασία και διαχείριση του υλικού θα υπάγονται στους κανονισμούς λειτουργίας του μουσείου. Επιπλέον, για πιθανές φθορές σε στοιχεία απαιτείται η τήρηση αρχείου φθορών. Ιερά αντικείμενα και ανθρώπινα κατάλοιπα αντιμετωπίζονται με ειδική μεταχείριση. Οι έρευνες που θα προκύψουν από την επεξεργασία των πρωτογενών στοιχείων προσφέρονται για ανταλλαγή γνώσεων και προωθούν την συνεργασία μεταξύ διαφορετικών οργανισμών.

Στην τέταρτη ενότητα προβάλλεται η προώθηση της γνώσης των μουσείων προς την κοινωνία καθώς και η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς με εργαλείο αυτές τις γνώσεις. Για τον λόγο αυτό πρέπει να διασφαλιστούν η εγκυρότητα των πληροφοριών και η κατάλληλη μορφή αυτών ώστε να εκφράζουν την αποστολή του μουσείου. Επιπλέον, προσοχή απαιτείται στην δημοσίευση ευαίσθητου υλικού αλλά και στην ποικιλομορφία απόψεων ώστε να μην προσβάλλεται κάποια κοινωνική ομάδα.

Συνεχίζοντας στην πέμπτη ενότητα, τα μουσεία εκτός από τους βασικούς στόχους και λειτουργίες τους, έχουν υπό την ευθύνη τους και άλλες δραστηριότητες όπως η ταύτιση παρανόμως αποκτηθέντων αντικειμένων και η πιστοποίηση γνησιότητας αυτών. Στην περίπτωση παράνομου αντικειμένου το μουσείο δεν μπορεί να το δημοσιοποιήσει. Αντίθετα πρέπει να καλέσει αμέσως την αστυνομία και τις λοιπές αρχές όπως την εφορία αρχαιοτήτων. Η πιστοποίηση γνησιότητας σαν διαδικασία πραγματοποιείται για να ασφαλιστούν οι συλλογές του με τα κατάλληλα χρηματικά ποσά.

Η έκτη ενότητα μελετά την συνεργασία σαν κεντρική έννοια. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η συνεργασία φορέων συμβάλλει στην ανταλλαγή και διάδοση γνώσεων. Έτσι λοιπόν κρίνεται αναγκαία η συνεργασία μουσείων με άλλα μουσεία τα οποία δραστηριοποιούνται στον τόπο προέλευσης συλλογής. Ένα ακόμη σχετικό θέμα με τον τόπο προέλευσης συλλογών είναι η επιστροφή πολιτιστικών αγαθών. Το μουσείο πρέπει να διαπραγματεύεται τις συγκεκριμένες καταστάσεις και όχι να μένει αμέτοχο. Σε κάθε περίπτωση δεν πρέπει να παραβλέπεται ο σεβασμός προς την κοινωνία και τις ανάγκες της καθώς εξ ορισμού εκείνη υπηρετεί. Μέσω δράσεων και δραστηριοτήτων προωθείται η συμβίωση των δύο μερών πολιτών και μουσείου.

Η έβδομη ενότητα αναφέρεται στη νομική υπόσταση ενός μουσείου. Αν και στην συγκεκριμένη μελέτη εξετάζεται η ηθική, οι νόμοι είναι σημαντική συνισταμένη της λειτουργίας των μουσείων. Για την ομαλή λειτουργία θεσπίστηκαν νόμοι με καθολική θα λέγαμε ισχύ για τα μουσεία- μέλη του ICOM. Κάποιοι από αυτούς είναι η σύμβαση της Χάγης (1954, 1999) για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και η σύμβαση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς UNESCO 2003.

Στην όγδοη και τελευταία ενότητα, γίνεται λόγος για τον επαγγελματισμό των εργαζομένων ενός μουσείου τόσο προς τον τομέα εργασίας τους όσο και στις σχέσεις μεταξύ των συναδέλφων. Η ολοκληρωμένη εμπειρία των χρηστών θα προκύψει μόνο μέσα από μια άψογη συνεργασία. Έτσι λοιπόν, το προσωπικό του μουσείου πρέπει να διαθέτει επαγγελματική συμπεριφορά. Συναφείς έννοιες όπως η επιστημονική ευθύνη και η εχεμύθεια αυξάνουν τις απαιτήσεις. Τέλος, λόγος γίνεται και για συγκρούσεις συμφερόντων. Κανένας επαγγελματίας μουσείου δεν μπορεί να κερδοσκοπεί εκμεταλλευόμενος κάποια πολιτιστική δραστηριότητα. Σε κάθε περίπτωση μιας τέτοιας σύγκρουσης επικρατεί το συμφέρον του οργανισμού και όχι ενός ιδιώτη.

Επομένως, από το παραπάνω εγχειρίδιο του ICOM παρατηρείται πλήθος ηθικών κανονισμών. Πιο συγκεκριμένα, ο μη κερδοσκοπικός χαρακτήρας των μουσείων, η ασφάλεια του προσωπικού, των επισκεπτών και των εκθεμάτων σε μια έκτακτη περίπτωση, η νόμιμη και παράλληλα ηθική απόκτηση των συλλογών, η ηθική συντήρηση του συνόλου των συλλογών, η ηθική προβολή του περιεχομένου και ένα μουσείο ανοιχτό για όλους αποτελούν ηθικούς κανονισμούς οι οποίοι «επιβάλλεται» να διέπουν τα σύγχρονα μουσεία.

1.3 Ηθική και τεχνολογία στα μουσεία

Η τεχνολογία αποτελεί ένα από τα βασικά συστατικά της κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα. Εξ ορισμού ως τεχνολογία νοείται η εφαρμογή των ευρημάτων της επιστημονικής γνώσης προς την επίτευξη πρακτικών στόχων στην καθημερινή ανθρώπινη ζωή (Britannica & Editors of Encyclopaedia, n.d.). Αξίζει να σημειωθεί πως η τεχνολογία πραγματοποιεί καθημερινά άλματα, εξελίσσεται συνεχώς, γεγονός που θέτει ερωτήματα και προβληματισμούς για το αν τελικά χρειαζόμαστε την τόση καινοτομία (Gotterbarn, 2016). Για παράδειγμα, ένας υπολογιστής πλέον έχει την δυνατότητα να πραγματοποιήσει άψογα και επιτυχώς χειρουργικές επεμβάσεις ή να διαλύσει έναν ολόκληρο οικισμό με τη χρήση πολεμικών όπλων. Υποθέτοντας πως χρειαζόμαστε το σύνολο της τεχνολογίας, ποια θα ήταν η ηθική διάσταση σε αυτό το εγχείρημα;

Οι προβληματισμοί είναι έντονοι στο συγκεκριμένο θέμα για αυτό και πραγματοποιείται πλήθος ερευνών (Hansson, 2017), (Puech, 2016), (Hans, 1982), (Albrechtslund, 2007), (Shakib & Layton, 2014). Το επιθυμητό αποτέλεσμα είναι ένας όγκος γνώσης κατάλληλος για να επιλύσει κάθε προβληματισμό. Μια άποψη υποστηρίζει πως οι άνθρωποι εκ φύσεως πάντα βρίσκονταν και για πάντα θα βρίσκονται αντιμέτωποι με ηθικά διλήμματα. Έτσι εφόσον οι ίδιοι άνθρωποι είναι οι δημιουργοί της τεχνολογίας αυτομάτως στον συγκεκριμένο τομέα εμφανίζονται ηθικές διαστάσεις και προβληματισμοί, χωρίς τον ανθρώπινο παράγοντα η τεχνολογία δεν έχει υπόσταση. Κάθε απόφαση η οποία λαμβάνεται από έναν επιστήμονα- δημιουργό της τεχνολογίας, είτε αυτή αφορά μια μικρή εφαρμογή είτε κάποια προηγμένη τεχνολογία, εγείρει συχνά ηθικά ερωτήματα που αντανακλούν τις αξίες και τις πεποιθήσεις της κοινωνίας. Συνεπώς, η πρόκληση της διαχείρισης της τεχνολογικής προόδου συνδέεται στενά με τη διαχείριση των ηθικών πτυχών που προκύπτουν (Mason, 1995).

Η ηθική αλλά και η τεχνολογία έχουν εξίσου βαθιές ρίζες στην επιστήμη της φιλοσοφίας. Για την καλύτερη κατανόηση της αλληλεπίδρασης των δύο θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε την οπτική της θεωρίας της πολιτικής φιλοσοφίας. Η πολιτική φιλοσοφία παράλο που εξετάζει περισσότερο θέματα διακυβέρνησης ή κοινωνικής δικαιοσύνης σε μια χώρα, εμπεριέχει μέσα της έναν σημαντικό όρο τον όρο του «εμείς». Οι ηθικές προκλήσεις στην διακυβέρνηση μιας χώρας εξετάζονται και αντιμετωπίζονται με βάση το σύνολο του πληθυσμού. Εφόσον η τεχνολογία εφαρμόζεται πλέον και στην διακυβέρνηση ίσως θα έπρεπε να εξετάζεται με τον ίδιο τρόπο η ηθική διάσταση που δημιουργείται μέσω αυτής της συνεργασίας (Himmelreich, 2020).

Στα παραπάνω, έγινε αναφορά στην σύνδεση των όρων της ηθικής και της τεχνολογίας. Προχωρώντας παρακάτω θα συμπληρώσουμε το «παζλ» με ένα ακόμη κομμάτι αυτό της ηθικής χρήσης της τεχνολογίας με εφαρμογή στα μουσεία.

Ξεκινώντας αξίζει να γίνει αναφορά στον συμμετοχικό ιστό Web 2.0 δηλαδή τα κοινωνικά δίκτυα. Μια τεχνολογία με ευρεία εφαρμογή, όπου όλοι μπορούν να δημιουργούν περιεχόμενο, να το δημοσιεύουν και στη συνέχεια να δέχονται αντιδράσεις με emoji και να ανταλλάσσουν σχόλια δημιουργώντας έτσι μια αλληλεπίδραση και επικοινωνία. Πολλά μουσεία εξαιτίας της συγκεκριμένης συγκυρίας προσπαθούν να εντάξουν στην συνολική εμπειρία του επισκέπτη κάποια δραστηριότητα η οποία αφομοιώνει σύγχρονες πρακτικές που παραπέμπουν σε αυτή την βασική ασχολία της πλειοψηφίας του πληθυσμού (Giaccardi, 2012). Αυτό σημαίνει πως ο χαρακτήρας του μουσείου μεταβάλλεται, ίσως απομακρύνεται από τον αυστηρό χαρακτήρα και γίνεται ποιο δεκτικός στις απόψεις της

σύγχρονης συμμετοχικής κοινωνίας, οι παθητικοί επισκέπτες γίνονται ενεργοί, αλληλοεπιδρούν περισσότερο με το μουσείο. Η ηθική διάσταση που εμφανίζεται εδώ είναι «το μουσείο ανοιχτό για όλους» (Kidd, 2018) (Kidd, 2014).

Προεκτείνοντας την χρήση των κοινωνικών δικτύων αλλά και γενικότερα της τεχνολογίας πρέπει να αναφερθούμε στην συμβολή τους προς την εκπαίδευση και την διαδικασία διαβίου μάθησης (Sankowski, 1992). Οι επισκέπτες όταν βρεθούν σε ένα μουσείο συνήθως διαβάζουν την επιγραφή ενός εκθέματος και προχωρούν στο επόμενο, μια τυπική διαδικασία. Σε μουσεία τα οποία παρέχουν εναλλακτικές πρακτικές από τις επιγραφές, οι επισκέπτες παρατηρείται ότι στέκονται περισσότερο και επεξεργάζονται τη γνώση που λαμβάνουν (Arends et al., 2009).

Επομένως, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε κάθε τεχνολογικό μέσο ως το νέο δίαυλο επικοινωνίας μουσείου και επισκέπτη δημιουργώντας έτσι ένα νέο status quo, μια νέα καθεστηκυία κατάσταση. Η διάδραση είναι σημαντική προσθήκη στην φαρέτρα εκπαιδευτικών εργαλείων του μουσείου. Ταξίδια στον χώρο αλλά και τον χρόνο, οπτική αναπαράσταση και τοποθέτηση των αντικειμένων στην εποχή δημιουργίας τους με το κατάλληλο λογισμικό αλλά και διάφορα παιχνίδια σίγουρα κερδίζουν το ενδιαφέρον του κοινού. Πλέον, επιτυγχάνεται πιο εύκολα ο στόχος που θέτει το μουσείο για έναν επισκέπτη ο οποίος αποχωρεί από τον χώρο έχοντας ολοκληρωμένη εμπειρία επίσκεψης (Vassiliadis & Belenioti, 2017) αλλά και ο ηθικός στόχος του μουσείου για συμβολή στην εκπαίδευση και γνώση (Miller, 2017).

Παρόλα αυτά, όπως και παραπάνω κάθε καινοτομία ακολουθούν και νέες προκλήσεις ηθικές και μη. Έτσι επανέρχεται στο προσκήνιο η σημασία του κώδικα ηθικής λειτουργίας των μουσείων. Για παράδειγμα, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός πως από τη χρήση των κοινωνικών δικτύων αποκλείονται συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, όπως οι ηλικιωμένοι ή τα ΑΜΕΑ κ.α. οι οποίοι δεν είναι συνήθως εξοικειωμένοι με τις νέες τεχνολογίες (Norton, 2018). Πώς θα αντιμετωπιστούν οι συγκεκριμένες ομάδα επισκεπτών με έναν πάντα ηθικό τρόπο; Ενδεχομένως, μπορούμε να αναφερθούμε στην δημιουργία ενός απλού στην χρήση προγράμματος στο οποίο θα ενσωματώσουμε τον όρο χρήστη- επισκέπτη. Έτσι κάθε επισκέπτης, λαμβάνοντας τις κατάλληλες οδηγίες, θα πλοηγείται μεταξύ των συλλογών διαδραστικά μέσω συσκευών όπως tablet, γυαλιών εικονικής πραγματικότητας VR³, προτζέκτορα προβολών κ.α αλλά θα εξερευνά παράλληλα και τον χώρο με τα φυσικά εκθέματα. Έτσι το μουσείο κρατά τις ηθικές αξίες και αρχές του, προσαρμόζεται όμως και

³Virtual Reality- Εικονική πραγματικότητα

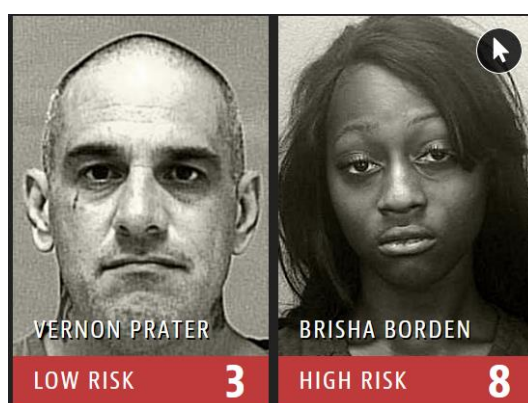
στα ισχύοντα δεδομένα συμπεριλαμβάνοντας κάθε κοινωνική ομάδα σε αυτή του την προσπάθεια (Kidd, 2018).

Συνεχίζοντας, πλήθος συζητήσεων και ερευνών πραγματοποιούνται γύρω από τα αρνητικά χαρακτηριστικά της εισχώρησης της τεχνολογίας σε πολιτιστικά ιδρύματα. Ένα από αυτά είναι η μείωση των θέσεων εργασίας για ανθρώπους και η αντικατάσταση αυτών με σύγχρονα μηχανήματα όπως γυαλιά VR με απώτερο στόχο την αυξημένη προσέλευση κοινού. Παρουσιάζεται εδώ το ηθικό δίλημμα της επικράτησης του ανθρώπινου παράγοντα στο εργασιακό περιβάλλον ή της τεχνολογίας για την διεκπεραίωση των εργασιών. Είναι δυνατή μια μέση λύση; Μελέτη στο πρόσφατο μουσείο του Ιδρύματος Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή, αξιοποιώντας ως μέθοδο έρευνας στο συγκεκριμένο θέμα συνεντεύξεις από το προσωπικό του μουσείου συμπεραίνει την ύπαρξη μέσης λύσης. Αυτή έγκειται στο γεγονός χρήσης της τεχνολογίας ως βοηθητικό εργαλείο, που κάνει τις ξεναγήσεις για παράδειγμα πιο ευχάριστες και ελκυστικές προς τον επισκέπτη, και όχι ως απειλή. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένα υβριδικό μοντέλο περιήγησης το οποίο προάγει την συνεργασία ανθρώπου και τεχνολογίας (Antonίου et al., 2021).

Ένα ακόμη υπό διερεύνηση θέμα ως προς την αναζήτηση ηθικής διάστασης της τεχνολογίας στα μουσεία είναι η τεχνητή νοημοσύνη. Η συγκεκριμένη καινοτομία έχει συμβάλει σημαντικά στην βελτίωση της ποιότητας ζωής όμως δεν μπορεί να διαχειριστεί, να κατανοήσει ή να εκφράσει ακόμη τα ανθρώπινα συναισθήματα καθώς και την διαφορετικότητα όπως το φύλο, η ηλικία, η καταγωγή κ.α μέσα σε μία κοινωνία. Παρατηρούνται συχνά λοιπόν προκαταλήψεις και διακρίσεις κατά τη χρήση τεχνητής νοημοσύνης. Σύμφωνα με μελέτες αυτό συμβαίνει καθώς οι προγραμματιστές έχουν και εκείνοι τις δικές τους προκαταλήψεις τις οποίες αναπαράγουν μέσω του κώδικα ρύθμισης μιας τεχνητής νοημοσύνης, στην συγκεκριμένη περίπτωση πως τα φύλα είναι δύο: το ανδρικό και το γυναικείο (Nadeem et al., 2020). Για παράδειγμα, ένα διεμφυλικό άτομο βρίσκεται σε μια περιοδική έκθεση με θέμα τα επαγγέλματα στην Αρχαία Ελλάδα. Καθώς πλοηγείται στην εφαρμογή τεχνητής νοημοσύνης και ζητά μια λίστα καλείται να επιλέξει κατηγορία μεταξύ γυναικείων και ανδρικών επαγγελμάτων. Πως θα αισθανθεί; Μια μηχανή με τεχνητή νοημοσύνη δεν μπορεί να αντιστοιχήσει την έννοια διεμφυλικός με ένα μόνο γυναικείο ή μόνο ανδρικό επάγγελμα. Έτσι, αν η τεχνητή νοημοσύνη δημιουργήσει περιεχόμενο που θίγει διεμφυλικά άτομα δημιουργείται μια σύγχυση αλλά και ηθικές προκλήσεις για την καταλληλότητα ενός τέτοιου εργαλείου σε μουσεία και συναφείς χώρους.

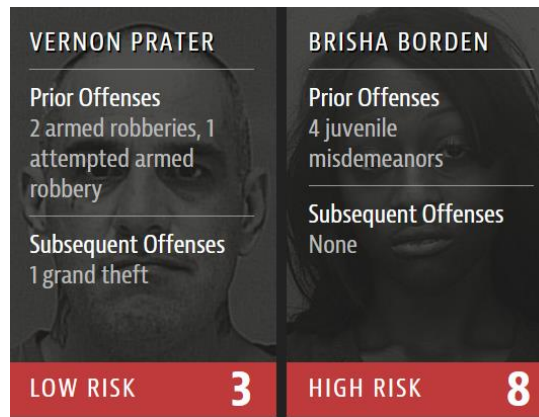
Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, απέναντι στον νόμο όλοι είμαστε ίσοι. Παρόλα αυτά, όσον αφορά τα όρια της τεχνητής νοημοσύνης παρουσιάζονται ασαφή δημιουργώντας κατ' επέκταση προβλήματα και στο ηθικό κομμάτι (Zuiderveen Borgesius, 2018). Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος με σκούρο χρώμα δέρματος θεωρείται από την τεχνητή νοημοσύνη πιο πιθανό να είναι εγκληματίας σε σχέση με έναν που έχει λευκό χρώμα (Angwin et al., 2016). Στις παρακάτω εικόνες φαίνεται μια σύγκριση τεχνητής νοημοσύνης δύο ανθρώπων, ενός λευκού άνδρα και μιας έγχρωμης γυναίκας σχετικά με την επικινδυνότητά τους για μελλοντικό έγκλημα έπειτα από ήδη μια καταδίκη με ποινή φυλάκισης.

Αν εξετάσουμε τις πληροφορίες που προσφέρονται από τις εικόνες ο λευκός άνδρας κατηγορείται για δύο ένοπλες ληστείες, μια απόπειρα ένοπλης ληστείας και μια διακεκριμένη κλοπή (grand theft), δηλαδή κλοπή μεγάλης αξίας ενώ παράλληλα έχει εκτίσει ποινή φυλάκισης πέντε ετών. Το ποινικό μητρώο της γυναίκας βαραινουν τέσσερα πλημμελήματα ανηλικού, συγκεκριμένα κλοπές ποδηλάτων. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία η τεχνητή νοημοσύνη έκρινε την γυναίκα ως πιο πιθανή να διαπράξει ξανά κάποια εγκληματική πράξη καθώς η γυναίκα ήταν έγχρωμη ενώ ο άντρας λευκός. Επιβεβαιώνεται έτσι για ακόμη μια φορά ότι η τεχνητή νοημοσύνη κάνει διακρίσεις, στην συγκεκριμένη περίπτωση με βάση την καταγωγή. Τι θα συνέβαινε αν αντίστοιχα η τεχνητή νοημοσύνη απαγόρευε την είσοδο στο χώρο του μουσείου σε ανθρώπους οι οποίοι έχουν χαρακτηριστικά ίδια με εγκληματιών;

Εικόνα 1. Machine Bias- ProPublica

<https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>

Εικόνα 2. Machine Bias- ProPublica

<https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>

Αρκετές μελέτες (Meissner, 2020) (Esmaeilzadeh & Vaezi, 2021) (Lietal., 2021) (Ng & Leung, 2020) συμπεραίνουν πως η τεχνητή νοημοσύνη δεν περιλαμβάνει, ούτε ακολουθεί κάποια ηθική δεοντολογία, επειδή στην σύγχρονη εποχή οι επαγγελματίες που ασχολούνται με τη δημιουργία της, επιλέγουν συνειδητά να αγνοήσουν αυτό το κομμάτι ενώ στην πραγματικότητα το θέμα των διακρίσεων μας αφορά όλους. Αυτό συμβαίνει επειδή ο χαρακτήρας της ηθικής δεν είναι υποχρεωτικά εφαρμόσιμος αλλά και για να προσαρμοστεί η τεχνητή νοημοσύνη κατάλληλα ώστε να εξυπηρετήσει συμφέροντα όπως (συχνά) είναι το μέγιστο οικονομικό κέρδος (Hagendorff, 2020).

Ηθική διάσταση της τεχνολογίας στα μουσεία βρίσκουμε και στο πολύ σημαντικό κομμάτι της διαχείρισης των προσωπικών δεδομένων. Που μπορεί να βρίσκονται αυτά; Μια περίπτωση είναι στην διαδικασία αξιολόγησης της επίσκεψης του χρήστη. Αρκετές φορές σε μια πλατφόρμα αξιολόγησης υπάρχουν πεδία εκτός από το βασικό του κειμένου αξιολόγησης όπως το φύλλο, η ηλικία ή το κόστος το οποίο χρειάστηκε για την ολοκλήρωση της εκάστοτε δραστηριότητας με συνήθη σκοπό την δημιουργία στατιστικών. Αν και πολλοί χρήστες ολοκληρώνουν κανονικά την διαδικασία, υπάρχουν και αρκετοί οι οποίοι δεν επιθυμούν να μοιραστούν την ηλικία τους, ή τα χρήματα τα οποία ξόδεψαν αλλά επιθυμούν να μοιραστούν την εμπειρία τους για να βοηθήσουν όσους άλλους ενδιαφέρονται. Τι γίνεται όμως όταν όλα τα πεδία είναι υποχρεωτικά; Ο οργανισμός χάνει πλήθος αξιολογήσεων. Μια λύση στο συγκεκριμένο πρόβλημα είναι η ενημέρωση των χρηστών για την χρήση των προσωπικών τους δεδομένων τονίζοντας τον σκοπό τον οποίο εξυπηρετεί ο διαμοιρασμός τους. Μια ακόμη λύση είναι η μη υποχρεωτική φύση όλων των πεδίων παράλληλα με την επιλογή συναίνεσης διαμοιρασμού των δεδομένων με τον κάθε οργανισμό ώστε οι χρήστες να νιώθουν ασφάλεια και πως κατέχουν τον έλεγχο των δεδομένων τους (Reeves, Meyer et al., 2023).

Προσωπικά δεδομένα εμφανίζονται και στις εφαρμογές που διατίθενται στις smartphones συσκευές. Με την εγκατάσταση μιας εφαρμογής κάθε χρήστης δίνει την συγκατάθεση του για διαμοιρασμό ορισμένων προσωπικών του δεδομένων με τους προγραμματιστές της εφαρμογής αυτής. Έτσι η εφαρμογή αποκτά το δικαίωμα κάθε χρονική στιγμή να γνωρίζει προσωπικά δεδομένα των χρηστών όπως το φύλλο, η ηλικία η καταγωγή καθώς και η ακριβής θέση μέσω GPS⁴. Είναι ηθικό αυτό; Ένας χρήστης μπορεί να επιθυμεί την απόκρυψη της τοποθεσίας του για πολλούς προσωπικούς λόγους και ασφάλεια. Για παράδειγμα, ο χρήστης- επισκέπτης εγκαθιστά μια εφαρμογή διαδραστικής εμπειρίας σε ένα μουσείο η οποία χρησιμοποιεί την ακριβή τοποθεσία του ώστε να ζωντανεύει το κάθε έκθεμα και να αφηγείται την ιστορία του. Τα δεδομένα αυτά υποκλέπτονται και χρησιμοποιούνται κακοπροαίρετα για μια διάρρηξη και ληστεία στο σπίτι του χρήστη καθώς φαίνεται από την τοποθεσία του πως απουσιάζει. Τι συμβαίνει σε αυτή την περίπτωση και ποιος φέρει την ευθύνη; Ο χρήστης που δεν απενεργοποίησε το δικαίωμα διαμοιρασμού της τοποθεσίας εκτός του χώρου του μουσείου ή το μουσείο σαν οργανισμός που δεν χρησιμοποίησε πρωτόκολλα κρυπτογράφησης δεδομένων (Momen, 2018);

Συμπεραίνεται λοιπόν από τα παραπάνω πως για να χρησιμοποιεί ένα μουσείο ηθικά τα προσωπικά δεδομένα των επισκεπτών του πρέπει να ζητά την συναίνεση διαμοιρασμού τους. Επιπλέον, κατά την διαχείριση και επεξεργασία των δεδομένων από το μουσείο απαιτείται πρωτόκολλο κρυπτογράφησης ώστε να μην διαρρεύσει καμία ευαίσθητη και μη πληροφορία καθώς και η δυνατότητα διαγραφής δεδομένων από τους ίδιους τους χρήστες.

Τέλος, ένα θέμα που επηρεάζεται ηθικά από την τεχνολογία είναι η προσβασιμότητα στους μουσειακούς χώρους, εκθέματα αλλά και στην πληροφορία. Στην κοινωνία της πληροφορίας το διαδίκτυο είναι ίσως το πιο σημαντικό μέσο ενημέρωσης, διαθέτει εκπαιδευτικό χαρακτήρα και είναι προσβάσιμο από όλους (Κιουρεξίδου, 2021). Σύμφωνα με την παραπάνω θέση ένα μουσείο οφείλει να προσαρμόσει την τεχνολογία που χρησιμοποιεί, κατάλληλα ώστε να είναι προσβάσιμη και κατανοητή από όλους τους επισκέπτες. Οι προκλήσεις που δύνανται να υπάρξουν όσον αφορά στην προσβασιμότητα είναι αρκετές όπως και οι διαφορετικές ανάγκες. Οι ανάγκες αυτές μπορεί να είναι γνωσιακές, νοητικές, συναισθηματικές, κινητικές κ.α. (Goulding, 2000).

Ένα άτομο με δυσλεξία πως θα μπορέσει να διαβάσει ένα συνεχόμενο κείμενο σε βίντεο; Κάποιος τυφλός ή κάποιος ακόμη και με ψηλό βαθμό μυωπίας που χρειάζεται ειδικά διαμορφωμένα γυαλιά οράσεως, πως θα χρησιμοποιήσει τα γυαλιά VR; (Asakawa et al.,

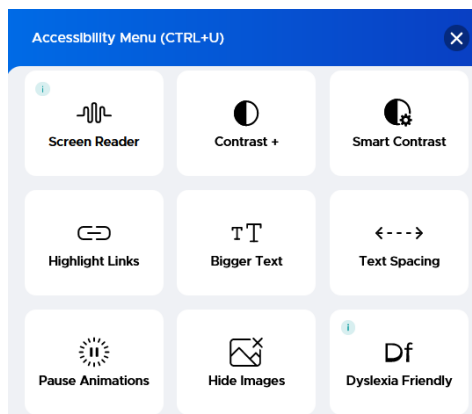
⁴Global position system

2019). Χωρίς διαμορφωμένες υποδομές άτομα σε αναπηρικό καροτσάκι πως θα εισέλθουν στο κτήριο; Τέλος η πιο απλή περίπτωση, πως ένας άνθρωπος αραβικής καταγωγής θα διαβάσει περιεχόμενο στα ελληνικά αν δεν έχει προηγηθεί ειδική μέριμνα για το συγκεκριμένο πρόβλημα; Μήπως τελικά θα έπρεπε να δημιουργηθούν σκέψεις επανασχεδιασμού; (Argyropoulos & Kanari, 2015)

Το μουσείο για να τηρεί τον ηθικό του χαρακτήρα δεν πρέπει να αποκλείσει κανέναν (Guedes et al., 2023). Αντιθέτως, υποχρεούται να δημιουργήσει υποδομές όπως ράμπες και ανελκυστήρες ώστε να εξυπηρετείται αρχικά η είσοδος στο κτήριο αλλά και συνολικά η παραμονή στον χώρο του μουσείου από άτομα με περιορισμένη κινητικότητα. Έπειτα, η δημιουργία εφαρμογών και ιστοσελίδας με κατάλληλο λογισμικό προσαρμογής μεγέθους γραμμάτων και φωτεινότητας, ηχητικής αυτόματης ανάγνωσης σελίδας, λειτουργία διακοπής κινούμενων σχεδίων ή απόκρυψης εικόνων συμβάλλει στην προσπάθεια ολιστικής προσβασιμότητας και στον ηθικό στόχο του ανοιχτού για όλους μουσείου (Κιουρεξίδου, 2021). Ακόμη, η περιήγηση στον χώρο πρέπει να διαμορφωθεί με τρόπο κατάλληλο για να εξυπηρετεί την κάθε κοινωνική ομάδα. Αυτό επιτυγχάνεται με ηχητική περιήγηση, περιγραφές εκθεμάτων και σε γραφή Braille, ενδεχομένως ρέπλικες τις οποίες οι επισκέπτες μπορούν να ψηλαφίσουν, στήσιμο εκθεμάτων με ευρύ πεδίο ορατότητας από την πλευρά του επισκέπτη (Anagnostakis et al., 2016) (Argyropoulos & Kanari, 2015).

Προσπάθειες για αύξηση της προσβασιμότητας κάνουν πολλά μουσεία τα τελευταία χρόνια (Μπασδέκης, 2013). Ενδεικτικά θα αναφερθούμε σε δύο. Το μουσείο Μπενάκη προσφέρει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Ώρα για μουσείο» για άτομα με δυσκολίες μνήμης και άνοια. Εκεί οι συμμετέχοντες έχουν την δυνατότητα να γνωρίσουν μέσα από αντικείμενα του μουσείου την τέχνη. Το πρόγραμμα πραγματοποιείται με συνεργασία του εκπαιδευτικού τμήματος του μουσείου και έναν επιστημονικό σύμβουλο νευροψυχολογίας. Έπειτα το μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας στον Βόλο διοργάνωσε εκπαιδευτικό πρόγραμμα για οικογένειες με μέλη στο φάσμα του αυτισμού. Η δράση αφορά την γνωριμία των συμμετεχόντων με γεωμετρικές και αρχιτεκτονικές όψεις ενός μουσείου με μια εικαστική δράση να ακολουθεί. Το πρόγραμμα συνδιοργανώνεται από το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ), σε συνεργασία με τον Οργανισμό Αισθητηριακής Προσβασιμότητας «The Happy Act». Και στα δύο αυτά προγράμματα η συμμετοχή είναι δωρεάν παρέχοντας έτσι ένα ακόμη κίνητρο στους ενδιαφερόμενους. Περισσότερες πληροφορίες θα βρείτε στους παρακάτω συνδέσμους: [Ώρα για μουσείο](#) (Μουσείο Μπενάκη, n.d.) και [Αρχιτεκτονικό μουστήριο](#) Μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας (n.d.).

Ακριβώς παρακάτω ακολουθεί παράδειγμα μενού προσβασιμότητας της εταιρείας UserWay το οποίο προσφέρεται για ιστοσελίδες. Παρατηρείται μέρος λειτουργιών του όπως το λεξικό, η ρύθμιση αντίθεσης, μεγέθους κειμένου, αύξησης απόστασης κειμένου, εμφάνισης συνδέσμων, ρύθμιση φιλική προς δυσλεκτικούς κ.α. (UserWay, n.d.)

Εικόνα 3. Μενού προσβασιμότητας UserWay
<https://userway.org/>

Κλείνοντας το κεφάλαιο συμπεραίνεται πως η τεχνολογία πράγματι παρέχει στο προσωπικό ενός μουσείου πλήθος εργαλείων με σκοπό την διευκόλυνση του έργου τους και την αύξηση του αριθμού επισκεψιμότητας στο μουσείο. Παρόλα αυτά, μεγάλο μέρος των νέων πρακτικών δεν φαίνεται να βρίσκει ευρεία εφαρμογή στα μουσεία, καθώς απαιτείται ένα οργανωμένο σχέδιο ενσωμάτωσής τους. Κάθε δράση του μουσείου πρέπει να έχει ηθικό χαρακτήρα και να μην γίνεται στα πλαίσια κερδοσκοπίας. Η χρήση τεχνητής νοημοσύνης, τα κοινωνικά δίκτυα αλλά και κάθε άλλο τεχνολογικό μέσο απαιτούν λεπτούς χειρισμούς σε ελεγχόμενα πλαίσια ώστε να λειτουργούν πάντα σύμφωνα με τους κανονισμούς του μουσείου, να ωφελούν και όχι να βλάπτουν την κοινωνία.

Κεφάλαιο 2: Μεθοδολογία

2.1 Στόχος της έρευνας

Η συγκεκριμένη εργασία στοχεύει α) στην ανάδειξη θεμελιωδών αρχών ηθικής σε συνάρτηση με τον παράγοντα της τεχνολογίας και β) στην εύρεση τρόπων εφαρμογής της ηθικής χρήσης της τεχνολογίας σε μουσεία ώστε να παρέχεται μια ολοκληρωμένη εμπειρία επίσκεψης.

2.2 Συλλογή δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων προκύπτει έπειτα από δομημένες συνεντεύξεις. Στην έρευνα προσκαλούνται να συμμετάσχουν 10 άτομα, με την ιδιότητα του μουσειολόγου ή γενικότερα του ακαδημαϊκού προσωπικού μουσείου. Οι συμμετέχοντες αρχικά

ενημερώνονται τηλεφωνικώς για την έρευνα. Όσοι είναι πρόθυμοι να προχωρήσουν στο επόμενο στάδιο της συνέντευξης, λαμβάνουν μέσω email τις ερωτήσεις μια εβδομάδα πριν την συνέντευξη ώστε να προετοιμαστούν κατάλληλα και τα δεδομένα που θα προκύψουν να είναι όσο το δυνατόν περισσότερα επιστημονικά τεκμηριωμένα. Στη συνέχεια, ορίζονται οι συνεντεύξεις είτε δια ζώσης, είτε μέσω τηλεφωνικής κλήσης. Τέλος, πραγματοποιείται η προφορική συνέντευξη για την δημιουργία σημειώσεων από την ερευνήτρια.

Η έρευνα κατόρθωσε να συγκεντρώσει τον απαιτούμενο αριθμό συμμετοχών (10 άτομα). Για τις απαντήσεις, υπήρξε επικοινωνία με 20 ελληνικά μουσεία. Ανταποκρίθηκαν θετικά στο αίτημα συμμετοχής σε ακαδημαϊκή έρευνα 5.

2.3 Κατασκευή ερευνητικού εργαλείου

Το ερευνητικό εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί είναι η δομημένη συνέντευξη με 5 ερωτήσεις απευθυνόμενη σε ακαδημαϊκό προσωπικό μουσείου. Οι ερωτήσεις θα είναι ίδιες για όλους τους συμμετέχοντες και παρατίθενται ακριβώς παρακάτω:

1. Τι γνωρίζετε για την ηθική διάσταση των μουσείων (Museum Ethics);
2. Υπάρχουν στον χώρο εργασίας σας ζητήματα ηθικής των μουσείων που να σας απασχολούν σαν επιστημονικό προσωπικό μουσείου;
3. Δημιουργεί η εφαρμογή της τεχνολογίας στα μουσεία νέα ζητήματα ηθικής;
4. Παραθέστε ένα παράδειγμα εφαρμογής της τεχνολογίας στον χώρο εργασίας σας η οποία έχει ηθική διάσταση
5. Έχετε κάποια πρόταση για το πώς τα Ελληνικά Μουσεία θα μπορούσαν να γίνουν πιο ηθικά;

Ο αριθμός των ερωτήσεων που σχεδιάστηκαν εξυπηρετεί την εκπλήρωση των στόχων της εργασίας. Οι 2 πρώτες ερωτήσεις απευθύνονται στον πρώτο στόχο δηλαδή την ανάδειξη θεμελιωδών αρχών ηθικής σε συνάρτηση με τον παράγοντα της τεχνολογίας. Οι υπόλοιπες 3 ερωτήσεις απευθύνονται στον δεύτερο στόχο δηλαδή στην εύρεση τρόπων εφαρμογής της ηθικής χρήσης της τεχνολογίας σε μουσεία ώστε να παρέχεται μια ολοκληρωμένη εμπειρία επίσκεψης. Στο σύνολο τους οι ερωτήσεις θα παράγουν δεδομένα για την εξαγωγή συμπερασμάτων καθώς και την ενίσχυση της παρεχόμενης βιβλιογραφίας πάνω στο συγκεκριμένο θέμα.

Κεφάλαιο 3: Αποτελέσματα

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της έρευνας. Σημειώνεται πως οι απαντήσεις δεσμεύονται να είναι ανώνυμες για αυτό και δεν υπάρχει

αντιστοίχιση πληροφορίας- μουσείου. Επιπλέον κάθε ονομασία προσώπου και φορέα αναγράφεται κωδικοποιημένη ή παραλείπεται.

Απαντήσεις

1. Τι γνωρίζετε για την ηθική διάσταση των μουσείων (Museum Ethics);

Σ1⁵:«Η ηθική διάσταση ενός μουσείου είναι ο προσδιορισμός των αξιών και των αρχών με βάση τις οποίες λειτουργεί ένα μουσείο ως θεσμός στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της. Ένα σύνολο κανόνων σύμφωνα με τους οποίους καθορίζονται τα μέτρα τα οποία απαιτούνται ώστε να μπορεί ο θεσμός του μουσείου να προστατεύει να τεκμηριώνει και να προβάλλει με τον καλύτερο τρόπο τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά και να δίνει μια σαφή εικόνα του μουσειακού επαγγέλματος με βάση τις κύριες αρχές της επαγγελματικής πρακτικής, παρέχοντας κατευθυντήριες οδηγίες για θέματα δεοντολογίας. Η ηθική είναι αυτή που υπαγορεύει τι οφείλει να είναι ένα μουσείο και ποιους σκοπούς οφείλει να υπηρετεί.»

Σ2:«Ηθικό μουσείο είναι αυτό που είναι προσβάσιμο από όλους.»

Σ3:«Η ηθική των μουσείων είναι πολυδιάστατη. Αφορά τον κατάλληλο συντονισμό και συνεργασία του προσωπικού ώστε να επικοινωνεί ουσιαστικά και να αλληλοεπιδρά με το κοινό. Το κοινό είναι απρόβλεπτο για αυτό επιδιώκουμε την συμπερίληψη. Οι άνθρωποι του μουσείου μας εκπαιδεύονται να μειώνουν την απόσταση με τον κάθε επισκέπτη, την κάθε διαφορετική ιδιοσυγκρασία. Διαφορετικά αποδίδεται η πληροφορία σε έναν μηχανολόγο επισκέπτη και διαφορετικά σε έναν φιλόλογο. Η ηθική των μουσείων έχει ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα.»

Σ4:«Το 1986, το Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων (ICOM) ενέκρινε τον δικό του Κώδικα Δεοντολογίας. Μέσα από 8 παραγράφους, παρουσιάζεται η ηθική ευθύνη των μουσείων απέναντι στην κοινωνία, στο πρωτογενές υλικό αλλά και οι υποχρεώσεις των επαγγελματιών του μουσείου.»

Σ5:«Τα Μουσεία διασώζουν, ερμηνεύουν και προβάλλουν τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας. Τα Μουσεία συγκεντρώνουν και ερμηνεύουν πρωτογενή στοιχεία από τη πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας. Τα Μουσεία διαχειρίζονται αυτά τα πρωτογενή στοιχεία και συμβάλλουν στη γνώση και στην εξέλιξη της ανθρωπότητας. Συνεπώς, χρειάζονται

⁵ Σ1...Σ8: Συμμετέχων 1...8

έναν Κώδικα Δεοντολογίας που να διασφαλίζει την εύρυθμη λειτουργία τους, που οφείλει να είναι άψογη, επαγγελματική και μέσα στο πλαίσιο του νόμου. Ο κώδικας αυτός, που δεν είναι τίποτα άλλο από μια δήλωση δεοντολογίας για τα μουσεία, έχει πια συνταχθεί από το ICOM, το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, και ονομάζεται «Κώδικας Δεοντολογίας για τα Μουσεία». Οι αρχές αυτές είναι πια αποδεκτές από τη διεθνή μουσειακή κοινότητα.»

Σ6:«Η ηθική των μουσείων αφορά στον τρόπο με τον οποίο το μουσείο ως φορέας αντιπροσωπεύει αξίες, ιδανικά και ιδεολογίες, καθώς και τον ρόλο που επιτελεί στο κοινωνικό σύνολο. Είναι οι αρχές που διέπουν τη λειτουργία του οργανισμού σε όλα τα επίπεδα, από την αντιμετώπιση του επισκέπτη ως τις οικονομικές λειτουργίες αλλά και η μετουσίωση των λειτουργιών σε προστιθέμενη αξία για το κοινωνικό σύνολο.»

Σ7:«Ο εικοστός πρώτος αιώνας φαίνεται πως είναι η εποχή της αυξανόμενης ευαισθησίας απέναντι σε ζητήματα ηθικής, δεοντολογίας και δικαιοσύνης, όχι μόνο στον χώρο των μουσείων αλλά και σε ό,τι αφορά πολιτιστικούς οργανισμούς και ευρύτερες λειτουργίες κρατικών και ιδιωτικών οντοτήτων σε κάθε επίπεδο κοινωνικής δράσης. Αυτή η ευαισθησία είναι φυσικό απότοκο της παγκοσμιοποίησης της πληροφορίας που επέφεραν το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και της προσπάθειας δημιουργίας διεθνών προτύπων και πλαισίων λειτουργίας από όργανα όπως το ICOM και οι υποεπιτροπές του (στον χώρο των μουσείων), άλλοι διεθνείς οργανισμοί και ακόμα και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο πλαίσιο της αποστολής τους, τα μουσεία προσανατολίζονται πλέον προς τον κοινωνικό ρόλο τους, ρόλο που, στην εποχή των αναδυόμενων πολώσεων μέσα από τα εθνικιστικά και απομονωτιστικά αφηγήματα, έχει αναπόφευκτα πολιτική χροιά. Η πρόκληση της ανταπόκρισης σε αυτόν τον νέο πολιτικοκοινωνικό ρόλο καθιστά τη διατύπωση ενός ευρύτερου από ό,τι ήταν έως τώρα αναγκαίο ηθικού κώδικα για τα μουσεία βασική προτεραιότητα και τη διαρκή αναπροσαρμογή του (με πρωτοβουλία του κάθε οργανισμού χωριστά) πριν την εκ των άνω αλλαγή (από το ICOM).»

Σ8:«Μουσειακή ηθική σημαίνει λαμβάνω υπόψη το σύνολο του πληθυσμού, κάθε κοινωνική ομάδα. Επιπλέον, κάθε κατάσταση απαιτεί μια διαφορετική πολιτική. Για παράδειγμα ένα μουσείο της επαρχίας οφείλει να εφαρμόζει διαφορετική πολιτική από ένα μουσείο στο κέντρο της Αθήνας ώστε να μπορεί να εκφράζει την κοινότητα στην οποία βρίσκεται.»

Σ9: «Ηθική σε έναν μουσειακό χώρο υπάρχει γύρω από την πρωτοβουλία του μουσείου να κάνει το περιεχόμενο του προσιτό σε όλους. Το ICOM για να ενισχύσει αυτή την προσπάθεια εξέδωσε ένα σύνολο κανόνων, μια καθοδήγηση. Παρόλα αυτά η κοινωνία αλλάζει από μέρα σε μέρα και οι ανάγκες διαφοροποιούνται. Έτσι το κάθε μουσείο για να παραμένει ηθικό, αναγκάζεται να προσαρμόζεται με τον δικό του ρυθμό παραλείποντας εν μέρει τους κανόνες.»

Σ10: «Η ηθική διάσταση των Μουσείων αποτελεί αυτοσκοπό για τα ίδια. Η ηθική μέσα από την πολιτιστική διάχυση της κουλτούρας τους αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της Μουσειακής ύπαρξης και ανάπτυξης τους αντίστοιχα.»

2. Υπάρχουν στον χώρο εργασίας σας ζητήματα ηθικής των μουσείων που να σας απασχολούν σαν επιστημονικό προσωπικό μουσείου;

Σ1:«Το μουσείο και όλοι εμείς που εργαζόμαστε στον χώρο αυτό σεβόμαστε και τηρούμε όλους τους κανόνες ηθικής των μουσείων όπως αυτοί περιγράφονται στην λίστα του ICOM. Το μουσείο λειτουργεί με επαγγελματικό τρόπο μέσα στο πλαίσιο του νόμου, συγκεντρώνοντας διαρκώς στοιχεία για την συγκρότηση και την διερεύνηση των γνώσεων των σχετικών με τις συλλογές του. Η αποστολή, οι στόχοι και η πολιτική του μουσείου διασφαλίζονται με επιτυχία από το προσωπικό δυναμικό το οποίο συμβάλλει έμπρακτα στην υλοποίηση του πολιτιστικού έργου του ιδρύματος.»

Σ2:«Ο χώρος του μουσείου είναι μόνο μερικώς προσβάσιμος από άτομα με κινητικές αναπηρίες, εξαιτίας του πετρώδους εδάφους. Η δημιουργία ανελκυστήρα θα περιόριζε τον διαθέσιμο χώρο έκθεσης.»

Σ3:«Θέλοντας να γίνουμε πιο προσιτοί από τους εφήβους, καλέσαμε νεαρούς καλλιτέχνες να αποδώσουν τους αρχαίους Έλληνες σαν γελοιογραφίες. Υπήρξε μεγάλη ανταπόκριση και ένα όμορφο αποτέλεσμα. Το project επεκτάθηκε δημιουργώντας μια σειρά εκπαιδευτικών κόμικ. Κατά τη διάρκεια αυτής της δράσης σκεφτόμασταν αν ο χαρακτήρας του μουσείου θα αλλάξει, θα αλλοιωθεί. Δεν θέλαμε να αλλάξει ο στόχος του μουσείου και όσα αυτό πρεσβεύει. Θεωρώ πως καταφέραμε να παρουσιάσουμε κάτι καινοτόμο έχοντας υπόψη και τις παραδοσιακές πρακτικές.»

Σ4:«Θα έλεγα ότι το Μουσείο, μεταξύ άλλων, δίνει έμφαση στη γνώση, την κατανόηση και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το μουσείο φροντίζει να ενισχύει αδιάληπτα τον μορφωτικό του ρόλο μέσα από μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις, συνέδρια, διαλέξεις, δράσεις κ.λπ. Πιο συγκεκριμένα, το μουσείο

διοργανώνει και φιλοξενεί πάνω από 30 εκθέσεις τον χρόνο. Από το 2000 και εξής, ο αριθμός των εκθέσεων άγγιξε τις 400. Επιπλέον, το μουσείο μεριμνάει για τη διοργάνωση διαλέξεων και συνεδρίων με στόχο την ανταλλαγή ιδεών και απόψεων με το κοινό. Ασφαλώς, το μουσείο στο πλαίσιο αυτό χτίζει δίκτυα συνεργασίας με άλλα μουσεία και οργανισμούς στην Ελλάδα και το εξωτερικό.»

Σ5:«Η αλήθεια είναι ότι έχω την τύχη να εργάζομαι περισσότερα από είκοσι χρόνια σε ένα από τα πιο σημαντικά Μουσεία της χώρας, ιδρυτής του οποίου υπήρξε ο Μ.Α, ο οποίος, τόσο αυτός, όσο και η οικογένειά του, είναι μεγάλοι ευεργέτες του έθνους. Δεν με απασχολεί κάποιο ζήτημα ηθικής των μουσείων από την λίστα του ICOM. Θεωρώ ότι το Ίδρυμα στο οποίο εργάζομαι συντάσσεται με τον κώδικα δεοντολογίας, όπως αυτός έχει διαμορφωθεί από το ICOM.»

Σ6:«Τα ζητήματα ηθικής που μπορεί να απασχολούν το προσωπικό ενός μουσείου είναι αντίστοιχα με όσα υπάρχουν σε όλα τα εργασιακά περιβάλλοντα. Ωράρια εργασίας, μισθοδοσία, προσωπική ανάπτυξη κλπ. Όμως, ο σκοπός για τον οποίο εργαζόμαστε, καθώς και η εργασιακή κουλτούρα είναι πολύ διαφορετικά από ένα άλλο περιβάλλον.»

Σ7:«Ως ένα μουσείο που έχει δημιουργηθεί κατά συντριπτική πλειονότητα μέσα από συλλογές αποκτημένες στην αγορά τέχνης, από την ίδρυσή του έχει προσπαθήσει να τηρήσει τα υψηλότερα δυνατά πρότυπα ηθικής ως προς την τεκμηρίωση της προέλευσης και έννομης κατοχής των αντικειμένων που ήδη έχει και που δέχεται στις συλλογές του. Πέραν της προέλευσης, η φύση των αντικειμένων στις συλλογές ενός μουσείου θέτει διαρκώς ερωτήματα, και μάλιστα ο αριθμός τους αυξάνεται διαρκώς: Πόσα προέρχονται από επαπειλούμενα είδη; Πόσα ενέχουν ειδική σημασία για τις κοινωνίες μέσα στις οποίες δημιουργήθηκαν; Υπάρχουν ανθρώπινα κατάλοιπα ανάμεσα στα εκθέματα; (π.χ., το Μουσείο έχει παραχωρήσει στην Εκκλησία όλα τα λείψανα που περιέχονταν σε εκκλησιαστικά σκεύη στις συλλογές του.) Τέλος, προσπαθούμε σε κάθε συνεργασία με εξωτερικό φορέα να επιβεβαιώνουμε στον βαθμό του δυνατού ότι τηρούνται και από εκείνον οι επιταγές δεοντολογίας που ακολουθούμε και εμείς.»

Σ8:«Ένα θέμα που με απασχολεί είναι η σπατάλη πόρων. Δεν υπάρχει λόγος να εκτυπώνεται ένα email για να το πετάξουμε 2 ώρες μετά. Ένα δεύτερο θέμα που με απασχολεί είναι ο μικρός αριθμός δραστηριοτήτων για το σύνολο των κοινωνικών ομάδων. Υπάρχουν δράσεις για τυφλούς, κωφούς ναι αλλά θα ήθελα να δω περισσότερες.»

Σ9: «Σε πολλά νεοκλασικά κτήρια όπως το δικό μας δεν επιτρέπεται η δημιουργία υποδομών για άτομα με κινητικές αναπηρίες. Αυτό είναι ένα ζήτημα που μας απασχολεί και προσπαθούμε να βρούμε λύσεις ώστε να προσφέρουμε το περιεχόμενο μας και σε αυτή την ομάδα πληθυσμού.»

Σ10: «Σε κάθε χώρο εργασίας η ηθική αποτελεί γόνιμο πεδίο συνύπαρξης και συνεργασίας. Μέσα από δύσκολες καταστάσεις εν τέλει στον πολιτισμικό οργανισμό η ηθική αποτελεί σημαντικό κεκτημένο.»

3. Δημιουργεί η εφαρμογή της τεχνολογίας στα μουσεία νέα ζητήματα ηθικής;

Σ1:«Λαμβάνοντας υπόψη τις γνώσεις και τα μέσα που διαθέτουμε σήμερα, η εφαρμογή της τεχνολογίας οφείλει να προωθεί την έρευνα και ταυτόχρονα να προστατεύει και να αξιοποιεί τις πληροφορίες που παρέχουν οι συλλογές. Αυτό από μόνο του είναι ικανό ώστε να προκύπτουν νέα ζητήματα ηθικής που να διασφαλίζουν την σωστή διάδοση των πληροφοριών σύμφωνα με τους νόμους οι οποίοι διέπουν την ηθική των μουσείων όπως την ορίζει ο ICOM. Θα πρέπει να ορίζονται κανόνες σε νομικό πλαίσιο, ώστε οι χρήστες της τεχνολογίας σε μουσειακό περιβάλλον να απέχουν από δραστηριότητες ή ενέργειες που θα μπορούσαν να προκαλέσουν απώλεια ή παρερμηνεία επιστημονικών δεδομένων. Το Μουσείο δημιουργεί διαδικτυακό τόπο με την εφαρμογή της τεχνολογίας προκειμένου να προσφέρει πληροφορίες και υπηρεσίες στους χρήστες σχετικά με τις υπηρεσίες που παρέχει και την ευρύτερη δραστηριότητά του. Η χρήση του δικτυακού αυτού τόπου συνεπάγεται την δημιουργία όρων χρήσης, για την προάσπιση και διαφύλαξη των συμφερόντων του μουσείου.»

Σ2:«Η τεχνολογία υποχρεωτικά πρέπει να υπάρχει στα μουσεία ώστε να κάνει την εργασία του προσωπικού πιο εύκολη (αν και δεν συμβαίνει πάντα). Εμείς, επενδύουμε στην χρήση συσκευών ηχητικής ξενάγησης η οποία προϋποθέτει την παρακράτηση ταυτότητας ή κάποιου προσωπικού αντικειμένου καθώς πρόκειται για ένα ακριβό εργαλείο, το οποίο αν χαλάσει ή κλαπεί επιβαρύνει τον ετήσιο προϋπολογισμό του μουσείου. Αυτή είναι μια διαδικασία την οποία δεν εμπιστεύονται όλοι. Δημιουργείται έτσι, ο ηθικός προβληματισμός για τον τρόπο εξυπηρέτησης των ατόμων που δεν αποδέχονται τον κανονισμό.»

Σ3:«Σε μια κοινωνία της πληροφορίας η τεχνολογία κυριαρχεί. Η εφαρμογή της στα μουσεία είναι υποχρεωτική αν αυτά επιθυμούν να παραμείνουν ζωντανά. Παρόλα αυτά απαιτείται και προσοχή σε κάθε εφαρμογή της τεχνολογίας. Πρέπει να

συμβαδίζει με τον χαρακτήρα του μουσείου και να το αναδεικνύει. Σίγουρα δημιουργούνται νέα ζητήματα ηθικής.»

Σ4:«Η χρήση νέων τεχνολογιών στα μουσεία έχει καταστεί απαραίτητη για μια σειρά μουσειακών λειτουργιών όπως: η ψηφιοποίηση, η καταγραφή, η τεκμηρίωση, η μελέτη των εκθεμάτων και των συλλογών, η επικοινωνία και η ενημέρωση, η ανάπτυξη εκθέσεων και εκπαιδευτικών δράσεων κ.α. Ωστόσο, η εφαρμογή των νέων τεχνολογιών δεν παύει να δημιουργεί και νέα ζητήματα ηθικής στον μουσειακό χώρο. Παραδείγματος χάρη, υπάρχει ο κίνδυνος αποκλεισμού των επισκεπτών εκείνων που δεν είναι εξοικειωμένοι με το ψηφιακό περιβάλλον. Επίσης, δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο οι τεχνολογικές εφαρμογές να εμποδίζουν την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση των επισκεπτών κατά την διάρκεια της επίσκεψής τους στο μουσείο.»

Σ5:«Πιστεύω, πως ναι. Και όχι μόνο στα Μουσεία, αλλά, γενικότερα. Βλέπουμε τι γίνεται με την εφαρμογή της τεχνητής νοημοσύνης και ποια ηθικά ζητήματα προκύπτουν. Μάλιστα, οι πρώτες επιπτώσεις από την εφαρμογή της τεχνητής νοημοσύνης οδήγησαν στελέχη τεχνολογικών κολοσσών, όπως οι Google, Meta, TikTok και Open AI, να συνυπογράψουν συμφωνία με την οποία υιοθετούν εθελοντικά προληπτικά μέτρα για να καταπολεμήσουν τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης για χειραγώγηση εκλογών ανά τον κόσμο.»

Σ6:«Η εφαρμογή τεχνολογίας δημιουργεί πολλές ευκαιρίες αλλά και προκλήσεις για ένα μουσείο. Η ηθική που διέπει τον τρόπο λειτουργίας και την ύπαρξη του οργανισμού θα εφαρμοστεί και στη χρήση της τεχνολογίας. Η τεχνολογία δημιουργεί νέα μέσα προσέγγισης του κοινού, διασποράς του περιεχομένου και διάσωσης των θησαυρών ενός μουσείου. Όπως σε όλους τους κλάδους, έτσι και στον μουσειακό, η τεχνολογία είναι πολύτιμο εργαλείο.»

Σ7:«Ένα ενδιαφέρον ζήτημα που αντιμετωπίσαμε πρόσφατα είναι η χρήση της λεγόμενης «τεχνητής νοημοσύνης» κατά τη συγκρότηση επιπλέον παρεχόμενης πληροφορίας για τα εκθέματα του Μουσείου μέσα στον χώρο του και με την έγκριση του οργανισμού. Η πρόκληση του AI είναι σίγουρα ευπρόσδεκτη και (για να είμαστε ειλικρινής) αναπόφευκτη, όμως η ποιότητα και το περιεχόμενο της πληροφορίας που θα δημιουργηθεί μέσα από την εφαρμογή του AI μπορεί να αντιβαίνει όχι μόνο στους κανόνες που διαγράφονται στον Κώδικα Δεοντολογίας του ICOM για τα Μουσεία αλλά και στην εντός του οργανισμού δεοντολογία. Στην εποχή του διαδικτύου, η πληροφορία είναι ένα αυτονόητο αγαθό αλλά η ίδια η

ελευθερία με την οποία δημιουργείται και διανέμεται την καθιστά ευεπίφορη στην φαλκίδευση. Πώς λοιπόν διασφαλίζεται από τη μία η συμμετοχή του οργανισμού στην επανάσταση που συντελείται με το ΑΙ και από την άλλη η συμβολή του στη γνώση και την κατανόηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς;»

Σ8: «Η τεχνολογία γενικότερα διευκολύνει, είναι προς όφελος των ανθρώπων. Παρόλα αυτά τίθενται θέματα προστασίας προσωπικών δεδομένων και GDPR για παράδειγμα στην ιστοσελίδα του μουσείου. Αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά τη δημιουργία και διαχείριση της σελίδας.»

Σ9: «Η τεχνολογία έχει πολλές πτυχές. Είναι η εγγυημένη η εφαρμογή της και στα μουσεία. Νέες προκλήσεις θα δημιουργήσει και αλλά θα δώσει και πολλές λύσεις σε υπάρχοντα προβλήματα όπως η περιορισμένη ως τώρα προσβασιμότητα. Με την τεχνολογία πιστεύω ένα μουσείο μπορεί να αυξήσει την εξωστρέφεια του.»

Σ10: «Η τεχνολογία στα Μουσεία όχι μόνο δεν περιορίζει την ηθική αλλά αντίστοιχα την προωθεί και την προάγει σε άλλο επίπεδο. Η τεχνολογία αμβλύνει τις ανισότητες και τις ανήθικες κατηγοριοποιήσεις.»

4. Παραθέστε ένα παράδειγμα εφαρμογής της τεχνολογίας στον χώρο εργασίας σας με ηθική διάσταση.

Σ1: «Στον εκθεσιακό χώρο του μουσείου λειτουργούν με την βοήθεια της τεχνολογίας, οθόνες αφής οι οποίες παρέχουν πληροφορίες στον επισκέπτη για τα αντικείμενα των συλλογών, καθώς και ένα πολύ-παιχνίδι αφής. Η καινοτομία αυτή προσφέρεται για την υπέρβαση των παραδοσιακών μεθόδων επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με τους επισκέπτες. Η χρήση των μέσων αυτών διέπεται από μια σειρά οδηγιών. Έτσι γίνεται αναγκαία η εφαρμογή του «Κώδικα Δεοντολογίας» για την εύρυθμη λειτουργία του Μουσείου και τον επαγγελματισμό των εργαζομένων σε αυτό. Με την κατάλληλη προσαρμογή και χρήση των υπολογιστών και της τεχνολογίας δίνεται η δυνατότητα για παροχή ολοκληρωμένης μουσειακής εμπειρίας στους επισκέπτες.»

Σ2: «Η δυνατότητα ηλεκτρονικής κράτησης για είσοδο στο μουσείο σε εποχές με υψηλή επισκεψιμότητα (κατά μέσο όρο 1000 άτομα την ημέρα) δημιουργεί προβλήματα καθώς η επίσκεψη στο μουσείο περιλαμβάνει εκτός της ξενάγησης-περιήγησης στον χώρο και μια δραστηριότητα στην οποία δεν μπορούν να συμμετέχουν μαζικά πάνω από 150 άτομα. Για να μπορέσει να εξυπηρετήσει το μουσείο και να προσφέρει σε όλους τους επισκέπτες μια ποιοτική εμπειρία έχει χρειαστεί να απενεργοποιήσει αυτή την δυνατότητα για μερικές ώρες. Έτσι δίνεται

η δυνατότητα δημιουργίας μικρότερων ομάδων κοινού οι οποίες εισέρχονται στον χώρο διαδοχικά και οργανωμένα.»

Σ3:«Το μουσείο μας έχει σαν αρχή την συμπερίληψη. Κάνουμε πολλές προσπάθειες, αναπτύσσουμε συνεχώς νέες ιδέες για να το κατορθώσουμε αυτό. Ένα παράδειγμα της παραπάνω προσπάθειας είναι η εξ αποστάσεως live ξενάγηση σε φυλακισμένους. Για την συγκεκριμένη δράση λαμβάνουμε υπόψη τόσο τεχνικά θέματα όπως ο κατάλληλος φωτισμός για να είναι ευδιάκριτα τα εκθέματα, ή η δημιουργία σταθερής βάσης μετακίνησης του tablet αναμετάδοσης όσο και τεχνολογικά θέματα όπως η δημιουργία κατάλληλου λογισμικού αλληλεπίδρασης με το κοινό καθώς και του GDPR αυτών. Για το τελευταίο μια τέτοια ξενάγηση πραγματοποιείται όταν το μουσείο είναι κλειστό. Θέτουμε έναν υψηλό πήχη όχι για να τον φτάνουμε αλλά για να τον ξεπερνάμε. Ο πολιτισμός πρέπει να προσφέρεται σε όλους.»

Σ4:«Θα ήθελα να αναφερθώ σε εκπαιδευτική δράση του Μουσείου (το όνομα αφαιρέθηκε για λόγους ανωνυμίας), ένα διαδραστικό OnLine εκπαιδευτικό πρόγραμμα για απομακρυσμένα σχολεία της Ελλάδος. Με τη βοήθεια της τεχνολογίας, οι μαθητές μιας σχολικής τάξης της ελληνικής περιφέρειας βίωσαν τις δυνατότητες της τεχνολογίας κάνοντας μια εικονική επίσκεψη στο μουσείο. Οι μαθητές είχαν πρόσβαση σε πραγματικό χρόνο στη Νεοελληνική Συλλογή του μουσείου. Ακολουθώντας μία επιλεγμένη διαδρομή, τα παιδιά γνώρισαν την καθημερινή ζωή των περασμένων αιώνων σε διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας, παρατήρησαν τα αντικείμενα, εξέφρασαν απορίες και μοιράστηκαν με τους ανθρώπους του μουσείου εντυπώσεις και συναισθήματα.»

Σ5:«Η ψηφιοποίηση πολιτιστικών πόρων, δηλαδή η ψηφιοποίηση και τεκμηρίωση μεγάλου αριθμού αντικειμένων και τεκμηρίων από τις Συλλογές, τα Αρχεία και τη Βιβλιοθήκη του Μουσείου με τη συνδρομή των τεχνολογιών της πληροφορικής και των επικοινωνιών (ΤΠΕ) και η συνακόλουθη ψηφιακή προβολή και πρόσβαση σε αυτούς του πόρους.»

Σ6:«Η προσφορά μέσω ίντερνετ διαδικτυακών παρουσιάσεων σε απομακρυσμένες περιοχές και σχολεία είναι ένα παράδειγμα ευκαιρίας που έχει δημιουργήσει η τεχνολογία και έχει βοηθήσει τα μουσεία να επιτελέσουν το ρόλο τους. Θα έλεγε κανείς ότι έχει ηθική διάσταση καθώς προσφέρει ευκαιρία προσβασιμότητας και διασποράς του περιεχομένου του μουσείου και της εκπαιδευτικής του προσφοράς

σε μερίδα πληθυσμού που εναλλακτικά δεν θα είχαν πρόσβαση σε εκθέσεις και δράσεις του οργανισμού.»

Σ7:«Η χρήση της φωτογράφισης 360 μοιρών στις αίθουσες του Μουσείου και η ανάρτηση των πανοραμάτων που αυτή η τεχνική παράγει στο διαδίκτυο με την ένθεση μεταδεδομένων για κάποια επιλεγμένα σημαντικά αντικείμενα έχει δώσει την ευκαιρία στο Μουσείο να εξασφαλίσει την «πρόσβαση» στις αίθουσες αυτές όχι μόνο στο κοινό που δεν μπορεί να επισκεφθεί τον χώρο του αλλά και σε ομάδες επισκεπτών με περιορισμένη κίνηση που δεν μπορούν να φτάσουν σε όλες τις αίθουσες. Η περιορισμένη πρόσβαση σε κάποιους χώρους δεν είναι ασυνήθιστη σε κτήρια με ιδιαίτερη ιστορική αξία, όπου η διαμόρφωση των χώρων τους πρέπει να διατηρηθεί αναλλοίωτη.»

Σ8:«Το μουσείο παράγει μια σειρά βίντεο τα οποία προβάλλουν αντικείμενα της συλλογής και εξηγούν την ιστορία τους. Αυτά τα βίντεο είναι δημόσια, ανεβαίνουν στην ιστοσελίδα του μουσείου και στο YouTube ώστε όλοι να έχουν πρόσβαση σε αυτά.»

Σ9: «Έχουμε εγκατεστημένες οθόνες αφής οι οποίες είναι διαδραστικές. Αποδίδουν περιεχόμενο, με απλουστευμένη πληροφορία, σχετικό με τα όπλα των Ελλήνων. Κυρίως απευθύνονται σε παιδιά με σκοπό να γνωρίσουν τα συγκεκριμένα εκθέματα, αλλά όποιος ενδιαφερόμενος μπορεί επίσης να πλοηγηθεί.»

Σ10: «Η ηχητική ξενάγηση και περιήγηση για τα άτομα με απώλεια όρασης.»

5. Έχετε κάποια πρόταση για το πώς τα ελληνικά θα μπορούσαν να γίνουν πιο ηθικά;

Σ1:«Θα πρέπει κατά την άποψή μου να διατίθεται ενημερωτικό και πληροφοριακό υλικό σε κάθε εργαζόμενο σε μουσείο και ο εργαζόμενος να ελέγχεται για την σωστή και ολοκληρωμένη κατανόηση του Κώδικα Δεοντολογίας των Μουσείων. Θα πρέπει να εξασφαλισθούν επαρκείς κτηριακές εγκαταστάσεις ώστε να επιτελούνται οι βασικές λειτουργίες που ορίζει η αποστολή τους. Θα πρέπει να εξασφαλίζονται οι οικονομικοί πόροι για την συντήρηση αυτών των εγκαταστάσεων. Μέριμνα για άτομα με αναπηρία θα πρέπει να προβλέπεται σε όλες τις κτηριακές εγκαταστάσεις μουσείων παλαιών και νέων. Η αύξηση φυλακτικού προσωπικού και καμερών ασφαλείας σε όλους τους χώρους ενός μουσείου είναι απαραίτητη για την προστασία των συλλογών από κλοπή ή από φθορές που είναι δυνατόν να προκληθούν σε προθήκες, εκθεσιακούς, αποθηκευτικούς και εργασιακούς χώρους, καθώς και κατά τη μεταφορά των αντικειμένων. Στα προσόντα των εργαζομένων σε ένα ελληνικό μουσείο, πρέπει να είναι απαραίτητη η επαρκής επιστημονική

κατάρτιση, να συνεκτιμώνται και το ήθος και η δεοντολογική συμπεριφορά. Το προσωπικό του μουσείου θα πρέπει να διαθέτει την απαραίτητη εξειδίκευση και να εξασφαλίζεται η συνεχής του επιμόρφωση.»

Σ2:«Επιπλέον κρατική χρηματοδότηση ώστε να γίνουν τα κατάλληλα έργα όπως για παράδειγμα ράμπες για ανθρώπους με κινητικές αναπηρίες. Η χρηματοδότηση είναι αρκετά σημαντική ώστε να ωθείται ένα μουσείο προς την εξωστρέφεια του.»

Σ3:«Μια ιδέα είναι η δημιουργία ενός δικτύου μουσείων μέσα από το οποίο θα προκύπτει η συνεργασία και η ανταλλαγή καλών πρακτικών. Μια συνασπισμένη δράση και κοινή πολιτική θα έκανε τα μουσεία πιο ηθικά.»

Σ4:«Θα έλεγα ότι το στοίχημα του σύγχρονου μουσείου, το οποίο έχει κατακτηθεί σε μεγάλο βαθμό, είναι να προσελκύσει άτομα από πολλά και διαφορετικά στρώματα και κοινωνικές ομάδες. Το μουσείο θα πρέπει να είναι ένας χώρος για όλους μας. Για όλους τους ανθρώπους που θέλουν να κάνουν μια βόλτα μόνοι, με φίλους, με τα παιδιά τους, να ψυχαγωγηθούν, να διευρύνουν τους ορίζοντές τους. Το μουσείο για εμένα θα πρέπει να είναι ένας χώρος οικείος και φιλόξενος που θα προσελκύει όλες τις ηλικιακές ομάδες: βρέφη, παιδιά, ενήλικες, ηλικιωμένους και όλα τα κοινωνικά στρώματα. Ιδιαίτερως σημαντική κρίνεται, επίσης, η ανάπτυξη δράσεων ενσωμάτωσης στον χώρο του πολιτισμού ατόμων με αναπηρία, κοινοτήτων προσφύγων, μεταναστών κ.α.»

Σ5:«Πιστεύω ότι το μεγάλο διακύβευμα είναι η εφαρμογή του «Κώδικα Δεοντολογίας για τα Μουσεία» που ισχύει και ενδεχομένως η δημιουργία ενός είδους «ελεγκτικού» μηχανισμού.»

Σ6:«Θεωρώ ότι τα Ελληνικά Μουσεία σέβονται και δουλεύουν πάνω στην ηθική τους διάσταση. Αυτό που μπορεί να γίνει ακόμα περισσότερο είναι να ενισχυθεί ο διάλογος μεταξύ μουσείων και κοινωνίας, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες και να χτιστεί μια πιο ισχυρή και μακροπρόθεσμη σχέση μεταξύ των δύο μερών.»

Σ7:«Η μεγαλύτερη πρόκληση για τα ελληνικά μουσεία μέχρι την αυγή του εικοστού πρώτου αιώνα ήταν η «υποχρέωση να ενισχύουν τον μορφωτικό ρόλο τους και να προσελκύουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό ατόμων από τις κοινότητες, τις τοπικές κοινωνίες ή τις ομάδες τις οποίες εξυπηρετούν». Η κυρίαρχη τάση τους ήταν να απευθύνονται στους αρχαιολόγους, τους ιστορικούς τέχνης ή τους λαογράφους, αποκλείοντας την πλειονότητα της κοινωνίας από τη μέθεξη με τις συλλογές τους. Μια νεότερη γενιά επαγγελματιών από τη δεκαετία του 2000 και εξής άλλαξε αυτή τη στόχευση, προσανατολίζοντας τις εκθέσεις προς το ευρύ κοινό.

Απομένει να γίνει πολλή δουλειά για την ελεύθερη και δίκαιη απόδοση των συλλογών των μουσείων όχι μόνο στο κοινό αλλά και στην επιστημονική κοινότητα, καθώς οι περιορισμοί στο δικαίωμα μελέτης και δημοσίευσης υλικού ακόμα και κατά παράβαση του Αρχαιολογικού Νόμου βάσει εθνικού δικαίου δεν είναι σπάνιο φαινόμενο. Η υποχρέωση των επαγγελματιών των μουσείων να μοιράζονται τις γνώσεις και την εμπειρία τους με συναδέλφους, επιστήμονες και φοιτητές που ενδιαφέρονται για σχετικά θέματα δεν φαίνεται να έχει ενσταλαχτεί στην πρακτική των ελληνικών μουσείων. Δεν ωφελεί να βελτιώσουμε τον σχεδιασμό και να απλουστεύσουμε την ορολογία των εκθέσεων μας εάν δεν έχουμε ενστερνιστεί την ηθική που θα πρέπει να διακρίνει την επιστημονική μας συμπεριφορά.»

Σ8:«Τα μουσεία θα μπορούσαν να γίνουν πιο ηθικά αν αποκτούσαν μια κουλτούρα οικολογικής συνείδησης. Τα υλικά από εκθέσεις όπως για παράδειγμα μοκέτες υφάσματα κ.α. μπορούν κάλλιστα να επαναχρησιμοποιηθούν με πλήθος διαφορετικών τρόπων και χρήσεων.»

Σ9: «Τα μουσεία δεν στερούνται σχεδίασης ιδεών. Αυτό που στερούνται είναι η χρηματοδότηση και γενικότερα οι οικονομικοί πόροι. Υπάρχουν πραγματικά πολλές ιδέες, κατανοούμε όλοι νομίζω πως ένας άνθρωπος δεν μπορεί να αποκλείεται από ένα μουσείο επειδή είναι σε καροτσάκι. Οι δυνατότητες όμως και η προσωπική προσπάθεια δεν είναι αρκετές για να ξεπεραστεί αυτό το πρόβλημα.»

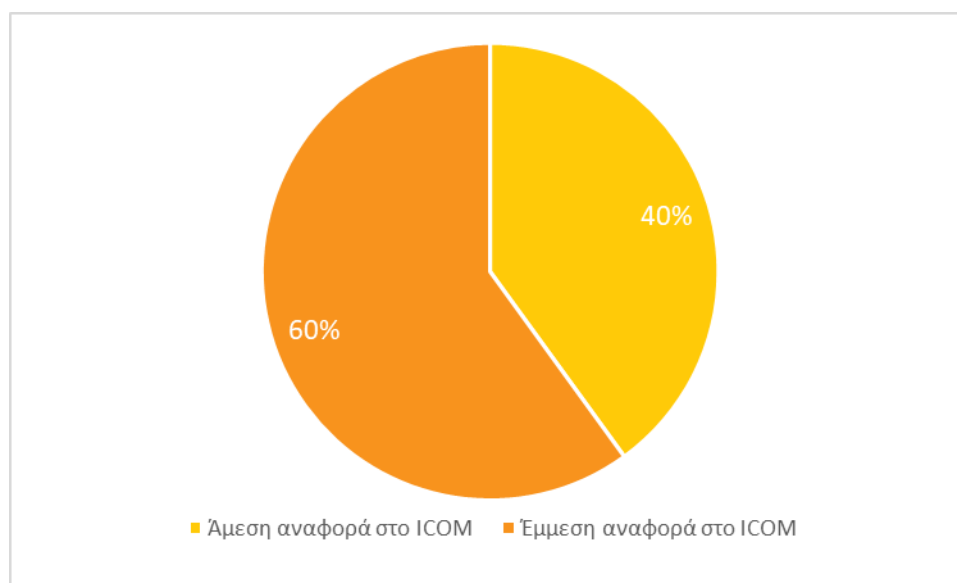
Σ10:«Με στόχο την καθολική αποδοχή και κατάκτηση της ηθικής τα Μουσεία οφείλουν να δίνουν ένα διαρκή αγώνα με ηθικό πρόσημο μέσα από προγράμματα και ασχολίες για όλα τα κοινωνικά στρώματα μακριά από ελιτίστικες θεωρήσεις.»

Κεφάλαιο 4: Ανάλυση αποτελεσμάτων- Συμπεράσματα-Μελλοντικές Επεκτάσεις

Το προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρει την άποψη των συμμετεχόντων στο θέμα. Συνεχίζοντας, εξετάζουμε κοινά στοιχεία τα οποία παρατηρήθηκαν στις απαντήσεις των συμμετεχόντων καθώς και απαντήσεις με αυξημένο ενδιαφέρον για την συγκεκριμένη έρευνα.

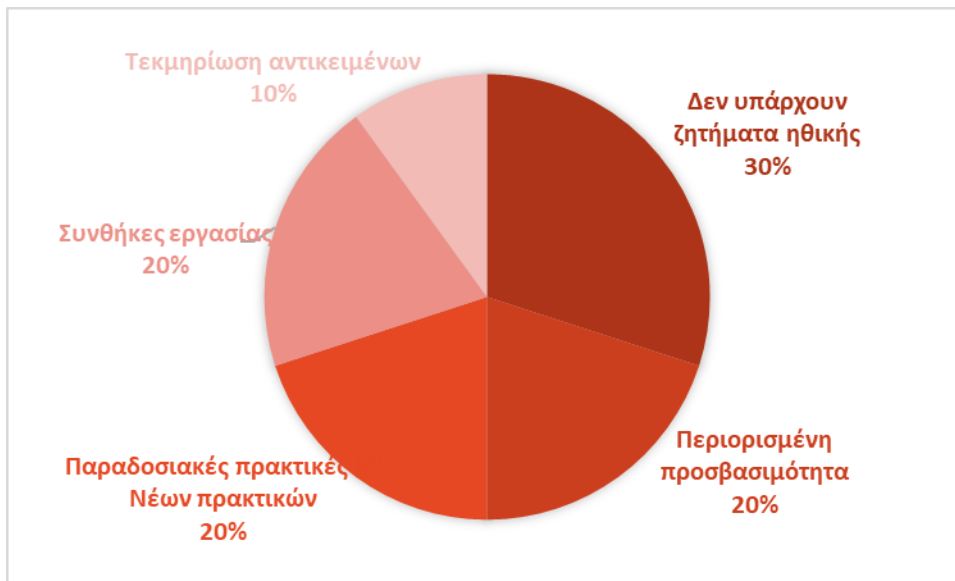
Στην 1η ερώτηση: «Τι γνωρίζετε για την ηθική διάσταση των μουσείων (Museum Ethics);» προέκυψαν απαντήσεις επηρεασμένες κυρίως είτε από τον ορισμό του μουσείου είτε από τον κώδικα δεοντολογίας για μουσεία του ICOM. Πιο συγκεκριμένα, 4 από τους 10 συμμετέχοντες αναφέρουν επακριβώς το ICOM μαζί με κάποια λειτουργία του ή σκοπό που επιτελεί στην απάντησή τους. Οι υπόλοιποι 6 συμμετέχοντες παραθέτουν απαντήσεις γύρω

από την έννοια της «συμπερίληψης» μια έννοια την οποία το ICOM θεωρεί κομβική όσον αφορά στην ηθική των μουσείων.

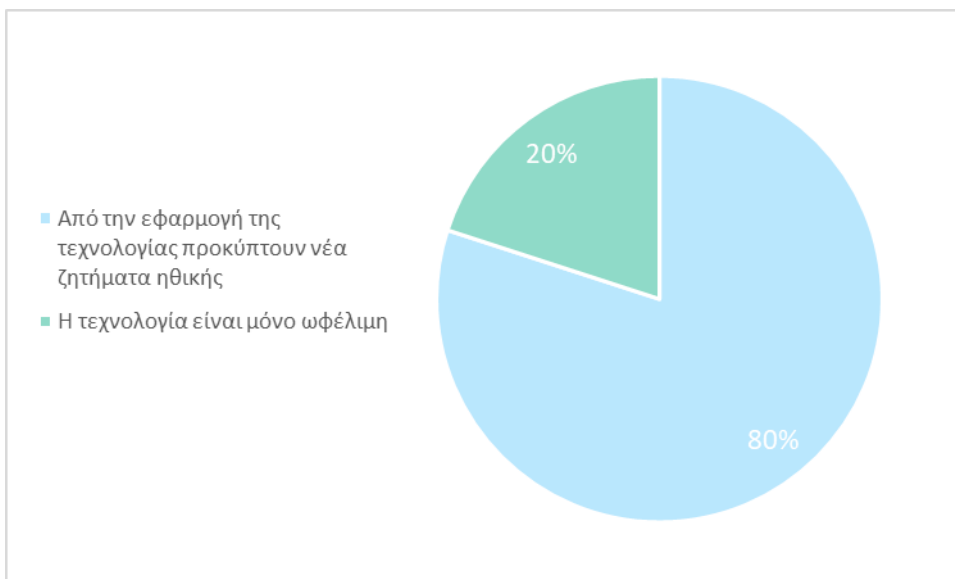
Γράφημα 1. Απαντήσεις Ερώτησης 1

Η 2η ερώτηση: «Υπάρχουν στον χώρο εργασίας σας ζητήματα ηθικής των μουσείων που να σας απασχολούν σαν επιστημονικό προσωπικό μουσείου;» προβληματίσε τους συμμετέχοντες. Μπορεί, όλοι να απέδωσαν την προσωπική τους άποψη στον ορισμό της έννοιας ηθική των μουσείων όμως 7 στους 10 ζήτησαν περαιτέρω διευκρίνιση της ερώτησης ή ζήτησαν να απαντήσουν την ερώτηση τελευταία εφόσον θα προηγηθεί η συζήτηση και θα κατανοήσουν το ζητούμενο. Κοινά στοιχεία στις απαντήσεις της ερώτησης βρέθηκαν τρία. Από τους συμμετέχοντες, 3 στους 10 θεωρούν πως στον χώρο εργασίας τους δεν υπάρχουν ζητήματα ηθικής που να τους απασχολούν. 2 στους 10 προβληματίζονται για την περιορισμένη προσβασιμότητα από άτομα με κινητικές αναπηρίες καθώς η κτηριακή δομή δεν επιτρέπει την δημιουργία ράμπας ή ανελκυστήρα. 2 στους 10 εξηγούν πως επενδύουν μεν σε νέες πρακτικές και ιδέες για να αυξήσουν την εξωστρέφεια του μουσείου, ανησυχούν δε για το αν θα παραστρατήσουν από το μονοπάτι των παραδοσιακών πρακτικών και του αυστηρού χαρακτήρα του μουσείου. Τέλος, 2 στους 10 αναφέρονται στο εργασιακό κομμάτι, θεωρώντας πως πρέπει να είναι και αυτό ηθικό.

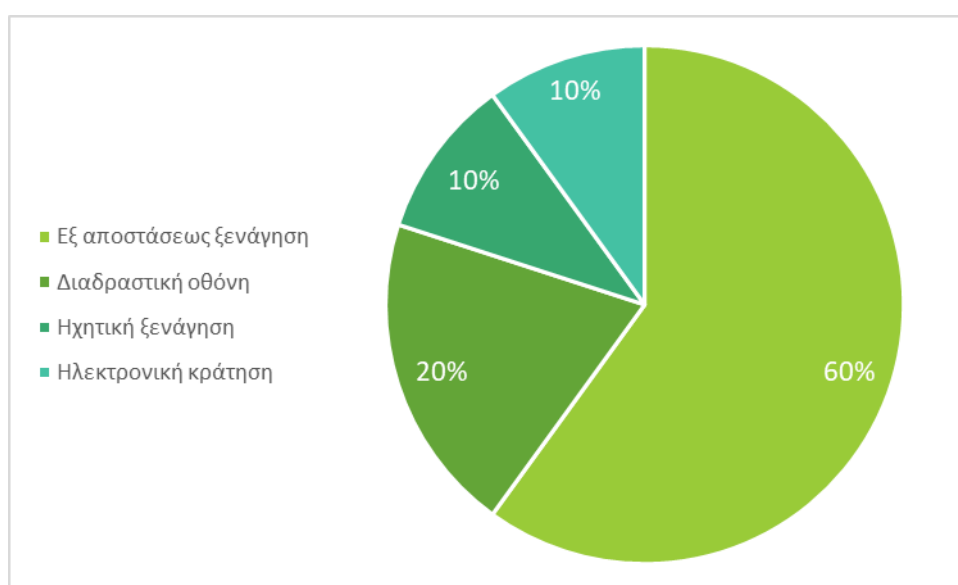
Γράφημα 2. Απαντήσεις Ερώτησης 2

Στην 3η ερώτηση: «Δημιουργεί η εφαρμογή της τεχνολογίας στα μουσεία νέα ζητήματα ηθικής;» όλοι οι συμμετέχοντες έδωσαν την απάντηση τους με μεγάλη βεβαιότητα. 10 στους 10 θεωρούν επιβεβλημένη την εφαρμογή τεχνολογίας στα μουσεία πιστεύοντας πως οι δυνατότητες που δίνονται είναι μεγάλες για τον κάθε οργανισμό ώστε να παραμείνει βιώσιμος και εντός πλαισίου συναγωνισμού. Παρόλα αυτά, οι 8 από τους 10 είναι παράλληλα επιφυλακτικοί και πιστεύουν πως δημιουργούνται νέα ζητήματα ηθικής, καθώς αναφέρονται σε πτυχές της χρήσης της τεχνολογίας οι οποίες αν δεν χρησιμοποιηθούν σωστά επιφέρουν αντίθετα αποτελέσματα από τα επιθυμητά, με τρανό παράδειγμα την τεχνητή νοημοσύνη.

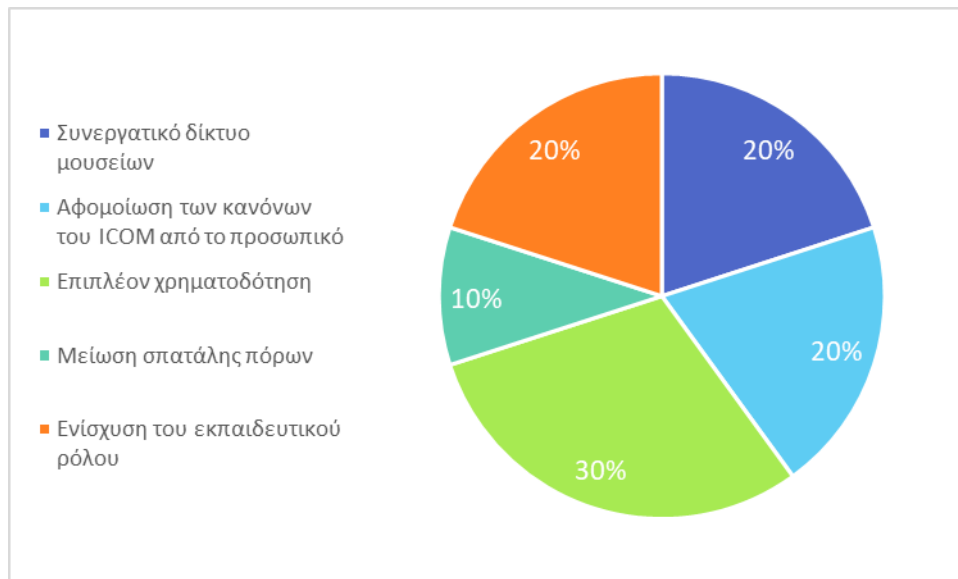
Γράφημα 3. Απαντήσεις Ερώτησης 3

Από την 4^η ερώτηση: «Παραθέστε ένα παράδειγμα εφαρμογής της τεχνολογίας στον χώρο εργασίας σας με ηθική διάσταση» προέκυψαν ενδιαφέρουσες απαντήσεις οι οποίες μαρτυρούν ότι τα μουσεία προσπαθούν σθεναρά να παραμείνουν ηθικά. 6 στους 10 αναφέρθηκαν στην απομακρυσμένη πρόσβαση στις συλλογές. Κάθε μουσείο που προσφέρει την συγκεκριμένη δυνατότητα γίνεται πιο προσιτό σε μεγαλύτερο εύρος ομάδων κοινού. Μεταξύ των απαντήσεων παρατηρούμε εκπαιδευτικά προγράμματα με εξ αποστάσεως παρουσιάσεις για σχολικές ομάδες δυσπρόσιτων περιοχών, παραγωγή περιεχομένου, βίντεο και φωτογραφιών 360 μοιρών τα οποία αναρτώνται σε δημόσιες πλατφόρμες καθώς και μια ασυνήθιστη πρωτοβουλία την εξ αποστάσεως και σε ζωντανή μετάδοση ξενάγηση σε φυλακισμένους.

Γράφημα 4. Απαντήσεις Ερώτησης 4

Η 5η και τελευταία ερώτηση: «Έχετε κάποια πρόταση για το πώς τα ελληνικά θα μπορούσαν να γίνουν πιο ηθικά;» ήταν η ερώτηση με τις περισσότερες διαφορετικές απόψεις. Υπήρξε όμως κοινή τομή μεταξύ 2 από τους 10 συμμετέχοντες, όσον αφορά στην δημιουργία ενός συνεργατικού δικτύου μουσείων και κοινωνίας. Μέσα από την δημιουργία ενός τέτοιου θεσμού τα μουσεία χρησιμοποιώντας «ευγενή άμυλα» συζητούν και ανταλλάσσουν πρακτικές. Παράλληλα, γνωστοποιούνται οι ιδέες των πολιτών στα ιδρύματα με σκοπό να βελτιωθούν κάποιες πτυχές. Επίσης, κοινή άποψη παρουσίασαν 2 στους 10 συμμετέχοντες. Η άποψη αυτή προσανατολίζεται γύρω από τον διαμοιρασμό του κώδικα δεοντολογίας για μουσεία του ICOM σε όλο το προσωπικό των μουσείων. Στη συνέχεια το προσωπικό θα πρέπει να μελετήσει τους κανόνες και τέλος να εξεταστεί πάνω σε αυτούς. Ακολουθούν ακόμη 3 στις 10 συμμετοχές με κοινό άξονα την επιθυμία για επιπλέον χρηματοδότηση.

Γράφημα 5. Απαντήσεις ερώτησης 5

Παρακάτω, ακολουθεί μια οπτικοποίηση με απαντήσεις οι οποίες συμφωνούν με τον κώδικα δεοντολογίας του ICOM και ενισχύουν τον ηθικό χαρακτήρα του μουσείου. Σημειώνεται ότι οι απαντήσεις είναι ενδεικτικό δείγμα, χωρίς να σημαίνει ότι όσες απαντήσεις δεν αναφέρονται είναι μικρότερης σημασίας για την έρευνα και τα αποτελέσματα της.

Στα γκρι πλαίσια τίθεται μια θεματική π.χ. Μουσεία πιο Ηθικά. Τα μπλε πλαίσια τοποθετούνται εντός των γκρι και περιέχουν απαντήσεις των συμμετεχόντων οι οποίες ταιριάζουν εννοιολογικά με την θεματική ή την περιγράφουν π.χ. πως ένα μουσείο γίνεται πιο ηθικό; - Μια ιδέα είναι [...] πιο ηθικά (βλέπε σχήμα). Τα κόκκινα πλαίσια με το βέλος αποτελούν συμπεράσματα με κοινά στοιχεία ή την κύρια ιδέα που εμφανίζεται συνολικά π.χ. Ο διάλογος τόσο μεταξύ μουσείων όσο και μεταξύ μουσείου- κοινωνίας είναι το κλειδί για ένα μουσείο πιο ηθικό. Τα γκρι, μπλε και κόκκινα πλαίσια συνολικά συνιστούν πτυχές της Ηθικής στα μουσεία.

Σχήμα 1. Οπτικοποίηση αποτελεσμάτων

Συνεχίζοντας, παρατίθενται πορίσματα με αυξημένο ενδιαφέρον για την έρευνα. Ξεκινώντας, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δεν είχε ασχοληθεί ξανά με την ηθική των μουσείων με αποτέλεσμα κάποιοι να θεωρήσουν πρόκληση την συμμετοχή τους στην έρευνα και έναυσμα ώστε να αναζητήσουν περισσότερες πληροφορίες γύρω από το θέμα. Άλλοι, επίσης θεώρησαν το θέμα περίπλοκο όμως επέλεξαν να συμμετάσχουν με απαντήσεις από την εργασιακή εμπειρία τους, δηλαδή από μια καθημερινή ημέρα στην εργασία τους χωρίς να έχουν ψάξει εις βάθος. Η έρευνα ωφελήθηκε από τις ερωτήσεις ανοικτού τύπου, καθώς δεν υπάρχει σωστή και λάθος απάντηση. Η μελέτη των απαντήσεων στοχεύει (σε ένα μέρος της) στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τη γνώση που έχει το ακαδημαϊκό προσωπικό των ελληνικών μουσείων στο θέμα της ηθικής.

Ακόμη, όλοι οι συμμετέχοντες παρουσίασαν κάποιο τεχνολογικό μέσο, το οποίο εφαρμόζεται στον χώρο εργασίας τους και είναι διαθέσιμο προς χρήση από τους επισκέπτες. Συνεπώς, με βεβαιότητα προκύπτει πως το σύνολο των μουσείων που συμμετείχε στην έρευνα έχουν εντάξει στην μουσειολογική προσέγγιση του κοινού που εφαρμόζουν τον όρο του χρήστη- επισκέπτη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και απαντήσεις οι οποίες συσχετίζουν την ηθική με τα χρήματα. Οι εργαζόμενοι των μουσείων καταβάλλουν προσπάθειες να κάνουν προσιτά τα εκθέματα σε όλες τις ομάδες κοινού. Η προσωπική τους ηθική που λειτουργεί σαν «κινητήριος δύναμη» της προσπάθειας αυτής, αναφέρουν πως δεν είναι αρκετή όταν ο χώρος του μουσείου πρωτίστως δεν επιτρέπει την πρόσβαση αναπηρικών αμαξιδίων. Χρειάζονται χρήματα και μάλιστα αρκετά για να γίνουν τα κατάλληλα έργα αναδιαμόρφωσης του κτηρίου.

Η ηθική στα μουσεία είναι και «πράσινη». Μεταξύ των απαντήσεων βρέθηκε και μια οπτική με οικολογική χροιά για ένα μουσείο πιο ηθικό. Η συγκεκριμένη άποψη παρουσιάζει ενδιαφέρον αν αναλογιστούμε την ηθική υποχρέωση που έχουμε όλοι απέναντι στο περιβάλλον που μας φιλοξενεί. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω οι άνθρωποι υποχρεωτικά αντιμετωπίζουν καθημερινά πλήθος ηθικών διλημμάτων, επί του παρόντος, στα μουσεία. Πράγματι, στα μουσεία θα λέγαμε υπάρχει σπατάλη πόρων με εύστοχο παράδειγμα τον μεγάλο όγκο χαρτιού που χρησιμοποιείται καθημερινά π.χ. στα εισιτήρια των επισκεπτών τα οποία συχνά καταλήγουν στο δρόμο ή σε ηλεκτρονικά έγγραφα τα οποία εξυπηρετούν διοικητικούς σκοπούς και εκτυπώνονται σε αντίγραφα.

Τέλος, είναι αρκετά ενθαρρυντικό ότι όλοι οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν τουλάχιστον σε μια από τις απαντήσεις τους άμεσα ή έμμεσα στην έννοια της συμπερίληψης. Συνεπώς τα

μουσεία συμφωνούν πως για να αυξηθεί η εξωστρέφεια τους θα πρέπει να γίνουν προσβάσιμα από όλες τις κοινωνικές ομάδες με ότι αυτό συνεπάγεται.

Σαν γενικό συμπέρασμα από την εκπόνηση της έρευνας προκύπτει πως παρόλο που οι συμμετέχοντες αρχικά αντιμετώπισαν την έρευνα επιφυλακτικά, ανταποκρίθηκαν σε αυτή με την δική τους προσωπική οπτική και άποψη. Οι απαντήσεις ήταν εντός θέματος και συμπεριλήφθηκαν όλες στην διαδικασία εξαγωγής συμπερασμάτων.

Σε μια εναλλακτική μορφή, η έρευνα θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί ως ποσοτική έναντι ποιοτικής με ένα ερωτηματολόγιο πολλαπλής επιλογής και μεγαλύτερο πλήθος ερωτήσεων όπως για παράδειγμα η διάκριση των μουσείων σε ιδιωτικά ή δημόσια ώστε να προκύψουν συμπεράσματα ξεχωριστά για την κάθε κατηγορία. Στην περίπτωση αυτή θα ήταν δυνατή τόσο η συλλογή περισσότερων πληροφοριών σχετικά με την μουσειακή ηθική και την τεχνολογία όσο και ο μεγαλύτερος αριθμός δείγματος.

Η συνέντευξη επιλέχθηκε ως μέσο διενέργειας της έρευνας καθώς η έννοια της ηθικής αντιλαμβάνεται διαφορετικά από τον κάθε άνθρωπο. Με την συνέντευξη αποτυπώνονται στα αποτελέσματα στοιχεία που δίνουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της άποψης του συμμετέχοντα. Μια έκφραση του προσώπου, ένα μειδίαμα «προδίδει», επικυρώνει ή ακυρώνει την συζήτηση για αυτό και χρησιμοποιείται στην ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Βέβαια, είναι μια διαδικασία η οποία συγκριτικά με ένα ερωτηματολόγιο απαιτεί περισσότερο χρόνο αφού ο συμμετέχοντας πρέπει να σκεφτεί τις απαντήσεις και δεν έχει μπροστά του έτοιμες επιλογές να διαλέξει. Σε αυτό το γεγονός αποδίδεται και ο μικρός αριθμός μουσείων που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση συμμετοχής σύνολο 5 από τα 20 δηλαδή το 1/4.

Η συγκεκριμένη έρευνα θα μπορούσε να αποτελέσει βάση για την περαιτέρω συζήτηση και ανάπτυξη του θέματος, καθώς η ελληνική βιβλιογραφία είναι ακόμη περιορισμένη και οι επαγγελματίες του κλάδου μερικώς ενημερωμένοι. Ένας επόμενος ερευνητής πιθανώς να προσεγγίσει διαφορετικά την ηθική χρήση της τεχνολογίας στα μουσεία με εστίαση ενδεχομένως στο marketing του μουσείου και την ηθική του διάσταση ή σε μια έρευνα δημιουργίας διαδραστικού λογισμικού- online πλατφόρμας την οποία θα μπορούν τα μουσεία να χρησιμοποιούν.

Παράλληλα, τα μουσεία και οι άνθρωποι που εργάζονται σε αυτά μπορούν να ενστερνιστούν απόψεις με τις οποίες συμφωνούν αλλά ενδεχομένως να μην είχαν σκεφτεί όπως η συνεργασία με άλλα ιδρύματα, ο διαμοιρασμός και η ανταλλαγή γνώσεων ή η υιοθέτηση οικολογικής συνείδησης.

Κλείνοντας, οι κανόνες ηθικής δεν επιβάλλονται ούτε προσπαθούν να δημιουργήσουν μια πάγια μουσειολογική τακτική με διεθνή εφαρμογή. Λειτουργούν ως «σύμβουλοι» στους οποίους οι εργαζόμενοι των μουσείων μπορούν να ανατρέξουν για την αντιμετώπιση των εργασιακών τους προκλήσεων. Η τεχνολογία συνεχώς μεταβάλλει το «σκηνικό» για αυτό και ένα έγγραφο μεγάλης σημασίας σαν τους κανόνες ηθικής θα πρέπει να αναδιαρθρώνεται συχνά ώστε να ανταποκρίνεται στις επιταγές της κοινωνίας και να μην πάψει να έχει χρησιμότητα. Όπως παραθέτει και ο γνωστός συγγραφέας Αλμπέρ Καμύ:

«Ένας άνθρωπος χωρίς ηθική είναι ένα άγριο θηρίο ελεύθερο στον κόσμο».

Βιβλιογραφία- Πηγές

- Albrechtslund, A. (2007). Ethics and technology design. *Ethics and Information Technology*, 63–72. <https://doi.org/10.1007/s10676-006-9129-8>
- Anagnostakis, G., Antoniou, M., Kardamitsi, E., Sachinidis, T., Koutsabasis, P., Stavrakis, M., Vosinakis, S., & Zissis, D. (2016). Accessible museum collections for the visually impaired: Combining tactile exploration, audio descriptions and mobile gestures. *Proceedings of the 18th International Conference on Human-Computer Interaction with Mobile Devices and Services Adjunct, Mobile HCI 2016*, 1021–1025. <https://doi.org/10.1145/2957265.2963118>
- Angwin, J., Larson, J., Mattu, S., & Kirchner, L. (2016). Machine Bias. *ProPublica*. <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>
- Antoniou, A., Vayanou, M., Katifori, A., Chrysanthi, A., Cheilitsi, F., & Ioannidis, Y. (2021). “Real Change Comes from Within!”: Towards a Symbiosis of Human and Digital Guides in the Museum. *ACM Journal on Computing and Cultural Heritage (JOCCH)*, 15(1). <https://doi.org/10.1145/3465557>
- Arends, M., Goldfarb, D., Merkl, D., & Weingartner, M. (2009). Interaction with Art Museums on the Web. *Proceedings of the IADIS Int’l Conference WWW/Internet*, 117–125. <http://vsem.ec.tuwien.ac.at/>
- Argyropoulos, V. S., & Kanari, C. (2015). Re-imagining the museum through “touch”: Reflections of individuals with visual disability on their experience of museum-visiting in Greece. *Alter*, 9(2), 130–143. <https://doi.org/10.1016/J.ALTER.2014.12.005>
- Asakawa, S., Guerreiro, J., Sato, D., Takagi, H., Ahmetovic, D., Gonzalez, D., Kitani, K. M., & Asakawa, C. (2019). An independent and interactive museum experience for blind people. *Proceedings of the 16th Web For All 2019 Personalization - Personalizing the Web, W4A 2019*. <https://doi.org/10.1145/3315002.3317557>
- Besterman, T. (2006). Museum Ethics. In *A Companion to Museum Studies* (pp. 431–441). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/9780470996836.ch26>
- Bounia, A. (2014). Codes of Ethics and Museum Research. *Journal of Conservation and Museum Studies*, 12(1), 5. <https://doi.org/10.5334/jcms.1021214>
- Britannica, & Editors of Encyclopaedia. (n.d.). Technology. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved January 25, 2024, from <https://www.britannica.com/technology/technology>

Colin, A. (2010). *Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας* (A. Desvallées & F. Mairesse, Eds.).

Edson, G. (2005). *Museum Ethics*.

Esmaeilzadeh, H., & Vaezi, R. (2021). *Conscious AI*. <https://arxiv.org/abs/2105.07879v2>

Giaccardi, E. (2012). *Heritage and Social Media: Understanding heritage in a participatory culture*. Routledge.

Gotterbarn, D. (2016). Codes of Ethics-The Conscience of a Profession: Connecting Technology and Society. *ACM Inroads*, 7(4), 33–35. <https://doi.org/10.1145/284411>

Goulding, C. (2000). The museum environment and the visitor experience. *European Journal of Marketing*, 34(3), 261–280. http://www.mcbsp.com/research_registers/mkt.asp

Guedes, L. S., Zanardi, I., Mastrogiuseppe, M., Span, S., & Landoni, M. (2023). Co-designing a Museum Application with People with Intellectual Disabilities: Findings and Accessible Redesign. *ACM International Conference Proceeding Series*, 1–8. <https://doi.org/10.1145/3605655.3605687>

Hagendorff, T. (2020). *The Ethics of AI Ethics: An Evaluation of Guidelines*. 30, 99–120. <https://doi.org/10.1007/s11023-020-09517-8>

Hans, J. (1982). Technology as a Subject for Ethics. *Social Research*, 49(4), 891–898. <http://www.jstor.org/stable/40971222>

Hansson, S. O. (2017). *The Ethics of Technology: Methods and Approaches*. Rowman & Littlefield International, Ltd.

Himmelreich, J. (2020). Ethics of technology needs more political philosophy. *Communications of the ACM*, 63(1), 33–35. <https://doi.org/10.1145/3339905>

ICOM. (2009a). Οι πόροι των μουσείων δίνουν τη δυνατότητα και για άλλες υπηρεσίες και δημόσια οφέλη. In Σ. Λάππας, Α. Κόκκου, Τ. Χατζηνικολάου, & Σ. Χούλια (Eds.), *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία* (p. 32). ICOM - Ελληνικό Τμήμα.

ICOM. (2009b). Τα μουσεία διασώζουν, ερμηνεύουν και προβάλλουν τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας. In Σ. Λάππας, Α. Κόκκου, Τ. Χατζηνικολάου, & Σ. Χούλια (Eds.), *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία* (pp. 15–19). ICOM - Ελληνικό Τμήμα.

ICOM. (2009c). Τα Μουσεία διαφυλάσσουν τις συλλογές τους προς όφελος της κοινωνίας και της ανάπτυξής της. In Σ. Λάππας, Α. Κόκκου, Τ. Χατζηνικολάου, & Σ.

Χούλια (Eds.), *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία* (pp. 20–26). ICOM - Ελληνικό Τμήμα.

ICOM. (2009d). Τα μουσεία λειτουργούν με επαγγελματικό τρόπο. In Σ. Λάππας, Α. Κόκκου, Τ. Χατζηνικολάου, & Σ. Χούλια (Eds.), *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία* (pp. 38–42). ICOM - Ελληνικό Τμήμα.

ICOM. (2009e). Τα μουσεία λειτουργούν μέσα στο πλαίσιο του νόμου. In Σ. Λάππας, Α. Κόκκου, Τ. Χατζηνικολάου, & Σ. Χούλια (Eds.), *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία* (pp. 36–37). ICOM - Ελληνικό Τμήμα.

ICOM. (2009f). Τα μουσεία συγκεντρώνουν πρωτογενή στοιχεία για τη συγκρότηση και τη διεύρυνση των γνώσεων. In Σ. Λάππας, Α. Κόκκου, Τ. Χατζηνικολάου, & Σ. Χούλια (Eds.), *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία* (pp. 27–29). ICOM - Ελληνικό Τμήμα.

ICOM. (2009g). Τα μουσεία συμβάλλουν στη γνώση, την κατανόηση και τη διαχείριση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. In Σ. Λάππας, Α. Κόκκου, Τ. Χατζηνικολάου, & Σ. Χούλια (Eds.), *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία* (pp. 30–31). ICOM - Ελληνικό Τμήμα.

ICOM. (2009h). Τα μουσεία συνεργάζονται στενά με τις κοινότητες προέλευσης των συλλογών τους, καθώς και με αυτές που εξυπηρετούν. In Σ. Λάππας, Α. Κόκκου, Τ. Χατζηνικολάου, & Σ. Χούλια (Eds.), *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία* (pp. 33–35). ICOM – Ελληνικό Τμήμα.

ICOM. (2022). *Museum Definition*. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>

Kidd, J. (2014). Museums in the new mediascape: Transmedia, participation, ethics. In *Museums in the New Mediascape: Transmedia, Participation, Ethics* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315596532/MUSEUMS-NEW-MEDIASCAPE-JENNY-KIDD>

Kidd, J. (2018). Digital media ethics and museum communication. In *The Routledge Handbook of Museums, Media and Communication* (1st ed., pp. 193–204). Routledge.

Li, D., He, W., & Guo, Y. (2021). Why AI still doesn't have consciousness? *CAAI Transactions on Intelligence Technology*, 6(2), 175–179. <https://doi.org/10.1049/CIT2.12035>

Marstine, J. (2021). Theorizing museum ethics. In *Redefining Ethics for the Twenty-First-Century Museum*. Routledge.

- Mason, R. O. (1995). Applying ethics to information technology issues. *Communications of the ACM*, 38(12), 55–57. <https://doi.org/10.1145/219663.219681>
- Meissner, G. (2020). Artificial intelligence: consciousness and conscience. *AI and Society*, 35(1), 225–235. <https://doi.org/10.1007/s00146-019-00880-4>
- Miller, Steven. (2017). *The Anatomy of a Museum An Insider's Text*. John Wiley & Sons, Incorporated.
- Momen, Nurul. (2018). Towards Measuring Apps' Privacy-Friendliness. In *Karlstad University* (Vol. 31). Karlstad University.
- Nadeem, A., Abedin, B., & Marjanovic, O. (2020). Gender Bias in AI: A Review of Contributing Factors and Mitigating Gender Bias in AI: A Review of Contributing Factors and Mitigating Strategies. *ACIS 2020 Proceedings* 27. <https://aisel.aisnet.org/acis2020/27>
- Ng, G. W., & Leung, W. C. (2020). Strong Artificial Intelligence and Consciousness., 07(01), 63–72. <https://doi.org/10.1142/S2705078520300042>
- Norton, E. A. (2018). Positive and Negatives Outcomes of Social Media in Adolescents. *Counselor Education Capstones*, 80. <https://openriver.winona.edu/counseloreducationcapstones>
- Pabst, K. (2016). *From the ICOM Code of Ethics towards a new museum ethics?* <https://www.researchgate.net/publication/358228297>
- Papaioannou, G. A. (2013). Guest Editorial on Museum Ethics. *Journal of Conservation and Museum Studies*, 11(1), 2. <https://doi.org/10.5334/jcms.1021206>
- Puech, M. (2016). *The Ethics of Ordinary Technology*. Routledge.
- Reeves Meyer, J., Heimlich, J. E., Horr, E. T., Kemper, E. F., & Borner, K. (2023). Museum visitor comfort when sharing personal information for evaluation. *Journal of Museum Education*, 48(2), 136–152. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/10598650.2022.2135353>
- Sankowski, E. (1992). Ethics, Art, and Museums. *The Journal of Aesthetic Education*, 26(3), 1–15. <https://www.jstor.org/stable/3333009>
- Shakib, J., & Layton, D. (2014). Interaction between ethics and technology. *IEEE International Symposium on Ethics in Science, Technology and Engineering, ETHICS*. <https://doi.org/10.1109/ETHICS.2014.6893461>
- Simons, A. D., Bailey, J., & Thomas, T. (2019). Organizational Ethics Gone Wrong. *Inter Agency Journal*, Vol. 10(No.4).

UserWay. (n.d.). Accessibility by UserWay.

Vassiliadis, C. A., & Belenioti, Z.-C. (2017). Museums & cultural heritage via social media: An integrated literature review. *Tourismos*, 12(3), 97–132. <https://doi.org/10.26215/TOURISMOS.V12I3.533>

Zuiderveen Borgesius, F. (2018). Discrimination, artificial intelligence, and algorithmic decision-making. Council of Europe.

Αριστοτέλης. (2006). *Ηθικά Νικομάχεια*. Ζήτρος.

Κιουρεξίδου, Μ. (2021). Η ψηφιακή πληροφόρηση και η προσβασιμότητα σε ιστοσελίδες μουσείων για άτομα με αναπηρία. *Open Journal of Animation, Film and Interactive Media in Education and Culture [AFIMinEC]*, 2(1). <https://doi.org/10.12681/afinmec.25389>

Μουσείο Μπενάκη. (n.d.). *Ώρα για μουσείο*. Retrieved January 15, 2024, from https://www.benaki.org/index.php?option=com_educations&view=education&id=1016278&Itemid=165&lang=el

Μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας. (n.d.). *Αρχιτεκτονικό μυστήριο*. Retrieved January 15, 2024,

from <https://www.archaiologia.gr/blog/2023/03/28/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF/>

Μπασδέκης, Ι. (2013). *Ηλεκτρονική Προσβασιμότητα και αναπηρία*. <http://www.twc.gr>

Σκαλτσά, Μ. (1999). *Για την μουσειολογία και τον πολιτισμό* (Ε. Βενιζέλος & Ά. Δεληβορριάς, Eds.). Εντευκτήριο.

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1998). *Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής*. <https://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>

Παράρτημα

Στα πλαίσια της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας διεξήχθη έρευνα 5 ερωτήσεων. Η έρευνα έλαβε αριθμό πρωτοκόλλου **4475/23-1-2024** από την επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Το πλήρες εγκεκριμένο ερευνητικό πρωτόκολλο ακολουθεί παρακάτω:

Ερευνητικό Πρωτόκολλο

Φορέας: Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Τμήμα: Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης

Τίτλος έρευνας: Ηθική χρήση της τεχνολογίας σε μουσεία

Πτυχιακή εργασία

Όνοματεπώνυμο ερευνητή: Μαρία Απλαδά

Όνοματεπώνυμο επιβλέποντος διδάσκοντα: Αγγελική Αντωνίου

A) Είδος ερευνητικού προγράμματος

Ποιοτική έρευνα με 10 συνεντεύξεις

B) Αριθμός φορέων που συμμετέχουν στο ερευνητικό πρόγραμμα

5 φορείς

Γ) Συνολικός αριθμός ατόμων που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα

10 άτομα

Δ) Αιτιολόγηση της μελέτης

Η μελέτη πραγματοποιείται για να ανακαλύψουμε κατά πόσο οι επαγγελματίες ενός μουσείου αναγνωρίζουν και κατανοούν την ηθική διάσταση της τεχνολογίας στον συγκεκριμένο χώρο.

Ε) Υπόβαθρο του ερευνητικού προγράμματος

Έρευνες και εφαρμογές παρατηρούνται κυρίως στο εξωτερικό λιγότερο στην Ευρώπη, περισσότερο στην Αμερική. Ζητήματα ηθικής από τη χρήση της τεχνολογίας δεν φαίνεται να δημοσιεύονται στον Ελληνικό χώρο και αποτελεί ερευνητικό ζήτημα η αναζήτηση τόσο των αιτιών αλλά και η αναζήτηση λύσεων από τα ηθικά ζητήματα που πιθανώς δημιουργεί η χρήση τεχνολογίας.

ΣΤ) Σκοπός του ερευνητικού προγράμματος

Σκοπός της έρευνας είναι η συλλογή δεδομένων επί του θέματος της ηθικής της τεχνολογίας σε μουσεία, συγκεκριμένα ελληνικά.

Ζ) Αντικειμενικοί στόχοι του ερευνητικού προγράμματος

Ανάδειξη θεμελιωδών αρχών συνδυασμού ηθικής, τεχνολογίας και μουσείων και η εύρεση τρόπου εφαρμογής των αρχών αυτών στα μουσεία.

Θ) Οφέλη που θα προκύψουν από το ερευνητικό πρόγραμμα

Εμπλουτισμός της ήδη υπάρχουσας βιβλιογραφίας στο συγκεκριμένο θέμα και εξαγωγή λίστας οδηγιών για την ηθική χρήση της τεχνολογίας στα Ελληνικά Μουσεία.

Ι) Σχεδιασμός του ερευνητικού προγράμματος

Ξεκινώντας θα πραγματοποιηθεί βιβλιογραφική επισκόπηση στα θέματα τεχνολογία, ηθική και μουσεία καθώς και συνδυασμός αυτών. Στη συνέχεια μέσω ποιοτικής έρευνας δηλαδή 10 συνεντεύξεων με επαγγελματίες μουσείων θα γίνει συλλογή δεδομένων. Έπειτα, θα ακολουθήσει ανάλυση των δεδομένων.

Προσέγγιση στη συλλογή δεδομένων	Είδη ερωτήσεων	Είδη συνεντεύξεων	Είδος δεδομένων
Ποιοτική	Ανοικτού τύπου	Δομημένες	Κείμενο

Οι ερωτήσεις των συνεντευξιζόμενων θα είναι κοινές για το σύνολο αυτών και θα τις λάβουν με email μια εβδομάδα πριν την συνέντευξη ώστε να προετοιμάσουν κατάλληλα τις απαντήσεις με έγκυρη και επιστημονική τεκμηρίωση. Οι απαντήσεις θα προκύψουν από σύντομη προφορική συνέντευξη μέσω τηλεφωνικής κλήσης. Τα email των συμμετεχόντων θα γίνουν γνωστά από τις ιστοσελίδες των μουσείων όπου εμφανίζονται δημόσια.

Για την ιδιωτικότητα των συμμετεχόντων στην έρευνα κάθε email θα είναι προσωπικό και όχι μαζικό μέσω λίστας. Κανένας συμμετέχοντας δεν θα γνωρίζει τους υπόλοιπους συμμετέχοντες και κανένα στοιχείο προσωπικό ή επικοινωνίας αυτών δεν θα διαρρεύσει πέραν της ερευνήτριας. Επιπλέον κανένα στοιχείο επικοινωνίας δεν θα αναγράφεται στην πτυχιακή εργασία, ούτε σε πιθανή δημοσίευση. Η ερευνήτρια δεσμεύεται να διαγράψει κάθε δεδομένο και στοιχείο των συμμετεχόντων με το πέρας της έρευνας δηλαδή στο τέλος του Ιουνίου 2024.

Παρακάτω ακολουθούν οι ερωτήσεις της συνέντευξης:

1. Τι γνωρίζετε για την ηθική διάσταση των μουσείων (Museum Ethics)
2. Υπάρχουν στον χώρο εργασίας σας ζητήματα ηθικής των μουσείων που να σας απασχολούν σαν επιστημονικό προσωπικό μουσείου;
3. Δημιουργεί η εφαρμογή της τεχνολογίας στα μουσεία νέα ζητήματα ηθικής;
4. Παραθέστε ένα παράδειγμα εφαρμογής της τεχνολογίας στον χώρο εργασίας σας η οποία έχει ηθική διάσταση

5. Έχετε κάποια πρόταση για το πώς τα Ελληνικά Μουσεία θα μπορούσαν να γίνουν πιο ηθικά;

Κ) Αριθμός του μεγέθους του δείγματος

10 συνεντεύξεις

Λ) Αιτιολόγηση για τον αριθμό του δείγματος

Η έρευνα θα συγκεντρώσει μεγάλο όγκο ποιοτικών δεδομένων. Οι 10 συνεντεύξεις είναι επαρκείς για να επιτρέψουν μία πρώτη εξαγωγή συμπερασμάτων (Baker&Edwards, 2017⁶).

Μ) Κριτήρια εισδοχής στο ερευνητικό πρόγραμμα (inclusion criteria)

Ακαδημαϊκό/ επιστημονικό προσωπικό μουσείων οι οποίοι έχουν ως αντικείμενο απασχόλησης την οργάνωση του μουσείου με βάση τις ανάγκες των επισκεπτών.

Ν) Κριτήρια για αποκλεισμό από το ερευνητικό πρόγραμμα (exclusion criteria)

Άτομα που δεν αποτελούν ακαδημαϊκό/επιστημονικό προσωπικό μουσείου.

Ξ) Διαδικασίες και μέθοδοι

Θα σταλούν προσκλήσεις συμμετοχής στην έρευνα στα Ελληνικά μουσεία. Για όσους δεχθούν τη συμμετοχή, θα τους ζητηθεί ένα τηλέφωνο επικοινωνίας και μια ημερομηνία διαθεσιμότητας ώστε να οριστεί η συνέντευξη. Οι απαντήσεις θα καταγραφούν χειρόγραφα και δε θα βιντεοσκοπηθούν.

Ο) Τρόποι επιμέτρησης ή εκτίμησης των αποτελεσμάτων

Ποιοτική ανάλυση

Π) Στατιστική Ανάλυση

Δεν προβλέπεται

Ρ) Συναίνεση κατόπιν ενημέρωσης για συμμετοχή στο ερευνητικό πρόγραμμα

Οι συμμετέχοντες λαμβάνουν έντυπο ενημέρωσης μόλις δεχθούν την πρόσκληση συμμετοχής με email, στο οποίο θα διευκρινίζεται ότι εφόσον επιλέξουν να προχωρήσουν στη διαδικασία συνέντευξης, δίνουν αυτομάτως την συγκατάθεσή τους για συμμετοχή στη μελέτη.

Σ) Λεπτομέρειες για τα προσωπικά δεδομένα που θα συνοδεύουν το δείγμα του πληθυσμού του ερευνητικού Προγράμματος

⁶Baker, S., & Edwards, R. (2017). How many qualitative interviews is enough? Expert voices and early career reflections on sampling and cases in qualitative research. *National centre for research methods review paper*.

Συλλέγονται προσωπικά δεδομένα. Οι συμμετέχοντες θα είναι επώνυμοι όμως θα ψευδωνυμοποιηθούν. Τα στοιχεία επικοινωνίας που θα συλλεγούν είναι όνομα, επώνυμο, επάγγελμα, αριθμός τηλεφώνου εργασίας και email και θα διαγραφούν από την ερευνητριά μέχρι τέλος Ιουνίου 2024.

Τ) Λεπτομέρειες για τα δημογραφικά δεδομένα που θα συνοδεύουν το δείγμα του πληθυσμού του ερευνητικού Προγράμματος

Επάγγελμα συμμετεχόντων

Υ) Διάχυση προσωπικών δεδομένων

Τα ονόματα και στοιχεία των συμμετεχόντων δεν θα αναφέρονται ούτε στη διπλωματική, αλλά ούτε και σε πιθανή δημοσίευση.

Φ) Χρόνος αποθήκευσης και καταστροφής δειγμάτων και δεδομένων

Αποθήκευση δεδομένων: Χειμερινό ακαδημαϊκό εξάμηνο 2023-2024. Καταστροφή δεδομένων: Τέλος Ιουνίου 2024.

Χ) Μηχανισμοί προστασίας δεδομένων

- Η προστασία προσωπικών δεδομένων θα είναι σύμφωνη με τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων - ΓΚΠΔ (General Data Protection Regulation / GDPR) και τον πρόσφατο εθνικό νόμο 4624/2019. Οι ερευνητές δεσμεύονται για την προστασία της ιδιωτικότητας των ατόμων που συμμετέχουν στην έρευνα και για την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων. Η έρευνα συλλέγει προσωπικά δεδομένα. Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στις συνεντεύξεις θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας αυτής. Δεν θα υπάρξει διαβίβαση δεδομένων σε άλλους ερευνητές ή σε τρίτες χώρες. Τα δεδομένα θα διατηρηθούν μέχρι το τέλος Ιουνίου 2024 και μετά θα καταστραφούν (οριστική καταστροφή χειρόγραφων σημειώσεων και διαγραφή αρχείου excel που θα καταγραφούν οι απαντήσεις).
- Τα δεδομένα θα διατηρούνται σε υπολογιστή σε κλειδωμένο γραφείο και σε εξωτερικό σκληρό δίσκο, χωρίς σύνδεση στο διαδίκτυο. Τα δεδομένα σε έντυπη μορφή θα διατηρούνται σε κλειδωμένο συρτάρι και γραφείο. Πρόσβαση στους φυσικούς χώρους θα έχει μόνο η επιστημονική υπεύθυνη του έργου και η ερευνητριά.
- Τα δεδομένα θα είναι απολύτως ανώνυμα (έπειτα από τη διαδικασία κωδικοποίησης). Τα δεδομένα των συνεντεύξεων θα διατηρούνται σε υπολογιστή με κωδικό πρόσβασης της ερευνητριάς. Επίσης, τα δεδομένα των συνεντεύξεων θα

διατηρούνται σε αρχείο με κωδικό πρόσβασης. Τα δεδομένα θα διατηρούνται σε αρχείο με κωδικό πρόσβασης σε εξωτερικό σκληρό δίσκο, χωρίς πρόσβαση στο διαδίκτυο. Ο υπολογιστής θα έχει ενημερωμένο αντικό πρόγραμμα ή firewall. Δεν θα χρησιμοποιηθούν online εργαλεία.

